

Prarastų pavidalų vardai. Vilniaus augustinų bažnyčios altorinių paveikslų ikonografijos aspektai

Tojana Račiūnaitė

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Dominikonų g. 15/1, LT-01131 Vilnius

tojana.raciunaite@vda.lt

Straipsnis skirtas Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos (Paguodos) bažnyčios altorinių paveikslų problematikai. Remiantis žodiniais ir vaizdiniais šaltiniais atkuriama šventovę puošusių paveikslų ikonografija, jų buvimo vietos ir aplinkos detalės bažnyčioje, keliamos kai kurių kūrinių likimo, uždarius bažnyčią, prielaidos. Pagrindinis dėmesys šiame tyrime tenka didįjį altorių puošusiam tituliniam Švč. Mergelės Marijos Paguodos (Ramintojos) paveikslui, kurį galima laikyti Vilniaus augustinų puoselėto marijinio kulto ašimi, taip pat sudėtingu ir daugiasluoksniu tapybą, metalo aptaisus ir kitas puošmenas jungiančiu dariniu, įvairias vėlesnes kartotes aprėpiančiu reiškiniu. Vystant Vlodo Drėmos išvalgas, straipsnyje iškelta prielaida, kad Švč. Mergelės Marijos Paguodos atvaizdas, po 1852 m. perkeltas į Vilniaus Šv. Jono bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčią, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo „padalintas ir padaugintas“. Tapybinė jo dalis kartu su aptaisų fragmentais galimai atiteko Vaidotų (Baltosios Vokės) Šv. apaštalo Pauliaus Atsivertimo bažnyčiai, o likusiems aptaisams ant skydo buvo pritaikytas kitas Hodegetrijos tipo paveikslas. Tyrime, sprendžiant Vlodo Drėmos iškeltą klausimą apie Kanuto Rusecko paveiksle *Lietuvaitė su verbomis* (1847) fiksuotą Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdą, keliami prielaidai, kad šios ikonografijos kūrinys iš tiesų buvo didžiajame altoriuje po 1844-ųjų atnaujinimo kaip Paguodos paveikslą uždengiantis atvaizdas.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos (Ramintojos) bažnyčia, Vilniaus augustinai eremitai, XVIII a. bažnytinė tapyba, Švč. Mergelės Marijos brolijos, Kanutas Ruseckas.

1768 m. baigta statyti Švč. Mergelės Marijos Paguodos (Ramintojos),¹ bažnyčia prie buvusio Vilniaus augustinų eremitų vienuolyno Savičiaus gatvėje – viena iš žiauriausiai sovietmečiu nusiaubtų vėlyvojo baroko sostinės šventovių. 1852–1854 m. uždaryta², 1857–1859 m. pertvarkyta į Šv. Andriejaus cerkvę³, bažnyčia neteko daugybės jos interjerą puošusių kūrinių: panaikinti jos vėlyvojo baroko altoriai, sakykla, vargonų choras, suniokota sienų tapyba. Šventovę puošę meno kūriniai buvo perleidžiami kitų institucijų globon, daugiausia – Vilniaus Šv. Jono bažnyčiai ir Vilniaus arkikatedrai bazilikai, o po 1944 m. gaisro⁴ – Lietuvos dailės muziejui⁵. Žinoma, kad dalį bibliotekos augustinai traukdami išsivežė į Kauną⁶, greičiausiai su knygomis iškeliavo ir svarbiausi vienuolyno dokumentai, liturginiai reikmenys, galbūt ir kai kurie meno kūriniai.

1919 m. šventovė atiteko katalikams, tačiau augustinai prie jos neatsikūrė, o iš bažnyčios išgabentos vertybės nesugrąžintos⁷. 1925–1938 m. buvo rūpintis organizuoti jos remontą, nes buvo kiauras stogas, tačiau dėl lėšų stokos buvo nuspręsta neremontuoti⁸. Bažnyčios vidaus erdvė galutinai sudarkyta 1967 m., kai pritaikant sandėliui ji buvo sudalyta gelžbetoninėmis perdangomis į kelis aukštus, o tarp jų įrengti laiptai ir liftai sandėliuojamiems produktams transportuoti.

- 1 Bažnyčios titulą lot. *Beata Virginis de Consolatione*, lenk. *Najsw. Panny Maryi Poczeszenia* verčiame į Švč. Mergelės Marijos Paguodos. Toks titulo vertimas sutinkamas Juozo Vaišnoros knygoje, žr.: Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje* (Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1958), 310–311; Viktoras Gidžiūnas, „Augustinjonai Lietuvoje“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 4 (Roma, 1968): 305–319. Taip vadinami ir Lietuvoje vykstantys šio titulo atlidai, pvz., Pivašiūnuose ir kt.
- 2 Paskutinės pamaldos prieš uždariant bažnyčią minimos Kanuto Rusecko laiške sūnui: Kanuto Rusecko laiškas. Laiškas sūnui Boleslovui 1854 m. spalio 5 d., LVIA, f. 1135, ap. 19, b. 15, l. 59 w.
- 3 Vilnius Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios rekonstrukcijos į šv. Andriejaus cerkvę byla, 1857–1859, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 6704.
- 4 Vilniaus Dievo Motinos Ramintojos bažnyčios karo metu patirtų nuostolių apžiūros aktas, 1946 01 24, LMABV RS, f. 318, b. 15596.
- 5 Vladas Drėma, *Šv. Jono bažnyčia* (Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997), 204.
- 6 1808 m. gegužės 8 d. Aleksandras I pasirašė įsaką perkelti vienuolius augustinus į Kauną ir pavesti jiems Kauno parapiją, plačiau žr.: Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė-Varnė, Vaida Kamuntavičienė ir Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Kauno Šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika* (Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008), 40.
- 7 Gidžiūnas, *Augustinjonai Lietuvoje*, 305–319; Liudas Jovaiša, „Šv. Augustinų (eremitų) ordinas / Ordo (Eremitarum) S. Augustini (OSA)“, in *Dangaus miestas. Vilniaus vienuolynų palikimas Bažnytinio paveldo muziejuje* (Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2020), 277–280.
- 8 Susirašinėjimo dokumentai dėl Vilniaus Šv. Panos Marijos Ramintojos bažnyčios remonto 1925–1938, KPC, f. 22, ap. 1, b. 69.

Bažnyčios interjero įranga ir dailės kūriniai, remiantis vizitacijos aktų duomenimis, aprašyti Vladislavo Zahorskiego⁹, analizuoti Vlado Drėmos Šv. Jono bažnyčiai skirtoje monografijoje ir knygoje, kurioje publikuoti Vilniaus bažnyčių archyviniai šaltiniai¹⁰. Šiuos tyrimus kiek papildo Lietuvos dailės muziejaus katalogo *Sakralinė dailė* (2003) duomenys¹¹, taip pat Bažnytinio paveldo muziejaus albume *Dangaus miestas* paskelbta Vilniaus augustinų istorijos apžvalga, aprašyti Bažnytinio paveldo muziejaus rinkiniuose saugomi su konventu susiję eksponatai¹². Didžiojo altoriaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos atvaizdas minimas Lietuvos ir Lenkijos stebuklingiesiems atvaizdams skirtuose darbuose¹³. Tačiau nuosekliau ir išsamiau bažnyčios altorių ikonografiją ir ją sudarę konkretūs kūriniai neanalizuoti, netyrinėtas ir prieštaringų svarstymų gaubiamas didžiajame altoriuje buvęs Švč. Mergelės Marijos Paguodos atvaizdas, su juo susijęs pamaldumas, ikonografija, ir tolesnis likimas, uždarius bažnyčią¹⁴.

Straipsnio tikslas – susisteminti turimas žinias apie Vilniaus augustinų Švč. Mergelės Marijos Paguodos bažnyčios altorinius atvaizdus, jų ikonografiją, buvusią vietą bažnyčioje, tokiu būdu atkuriant hipotetinę negrižtamai prarasto bažnyčios vidaus vaizdą. Siekdami šio tikslo, pirmiausia trumpai nušviesime augustinų vienuolijos įsikūrimo Vilniuje istoriją, remdamiesi XIX a. vizitacijos aktų aprašymais, pateiksime bažnyčios altorių ir juose kabėjusių paveikslų apžvalgą ir jų išsidėstymo bažnyčioje schemą. Paskui aptarsime

- 9 Władysław Zahorski, „Kościół Najśw. Panny Maryi Poczeszenia ks. Augustynów w Wilnie“, LVIA, f. 1135, b. 8, l. 10v.
- 10 Drėma, Šv. Jono bažnyčia; Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado Drėmos archyvų* (Vilnius: Versus aureus, 2007), 15–44.
- 11 *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*, t. 1, Tapyba. Skulptūra. Grafika, sudarė Dalia Tarandaitė (Lietuvos dailės muziejus, 2003).
- 12 Jovaiša, „Šv. Augustinų (eremitų) ordinas“, 277–284, 281–283.
- 13 [Edward Zygmunt Nowakowski] Wacław z Sulgosztowa X., *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne* (Kraków: druk W. L. Anczyca i Spółki, 1902), 723–724; Alojzy Fridrich, *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. 4 (Kraków, wyd. Tow. Jez., 1911), 157–158; Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 310–312; Robertas Gedvydas Skrinškas, *Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas* (Kaunas: Judex, 1999), 350–351.
- 14 Antai Drėma, remdamasis Rusecko paveikslo *Lietuvaitė su verbomis* fone matomu Ramintojos interjero vaizdu ir paveikslo apžiūra natūroje Šv. Jono bažnyčioje, kvestionavo augustinams priklausiusio originalo tapatinimą su Vilniaus Šv. Jono bažnyčios Marijos Paguodos koplyčioje esančiu paveikslu formuluodamas prielaidą, kad jo ikonografija galėjo kartoti Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdą, kaip vaizduojama Rusecko paveiksle; Drėma, Šv. Jono bažnyčia, 205; Drėma, *Vilniaus bažnyčios*, 15–44.

Švč. Mergelės Marijos Paguodos didžiojo altoriaus paveikslo problematiką, pradėdami nuo jo titulo ir pamaldumo istorijos konteksto, baigdami ikonografijos, jo kartočių ir autentiško šio kūrinio arba jo dalių išlikimo klausimu.

Šio tyrimo pagrindiniai šaltiniai yra dviejų tipų. Pirmajam priklausytų archyviniai rašytiniai šaltiniai – tai tyrinėjamą bažnyčios interjerą aprašantys, daugiausia XIX a. (1820 ir 1830) vizitacijos aktai, taip pat kitų susijusių bažnyčių (šiuo atveju Vilniaus Šv. Jono, Baltosios Vokės, dabar vadinamos Vaidotų, bažnyčių) dokumentai¹⁵. Antrojo tipo šaltiniai – ikonografiniai, tai negausios žymiausių bažnyčios ir jos altorinių paveikslų kartotės, publikuotos Jono Kazimiero Vilčinskio *Vilniaus alburne*¹⁶, ir jau Vlodo Drėmos kaip šios bažnyčios tyrimų šaltinis eksploatuotas Kanuto Rusecko paveikslas *Lietuvaitė su verbomis*, greta kurio analizuosime mažiau žinomus parengiamuosius šio kūrinio piešinius, saugomus Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Prie pastarųjų šaltinių priskirtinas ir Fulgento Dryjackio knygos Aleksandro Tarasevičiaus sukurtas grafinių iliustracijų ciklas, greta kitų dalykų atspindintis augustinų puoselėtą Švč. Mergelės Marijos Paguodos kultą¹⁷.

Augustinai ir jų bažnyčia Vilniuje

Augustinai eremitai buvo įkvėpti ir suburti šv. Augustino dvasinumo, jo dar 430 m. paskelbtos regulos¹⁸. Oficialiai augustinų vienuolija buvo patvirtinta 1256 m. popiežiaus Aleksandro IV, o 1290 m. konstitucijos Šv. Augustino ordinas buvo oficialiai aprobuotas kaip elgetaujanti, miestiečių sielovada, atsidedėjusi vienuolija¹⁹.

- 15 Vilniaus augustinų bažnyčios inventorius, 1808, LVIA, f. 601, ap. 1, b. 6690; Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671; Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777.
- 16 Jonas Kazimieras Vilčinskis, *Vilniaus alburnas* / Jan Kazimierz Wilczyński, *The Vilnius Album*, sudarė Diana Streikuvienė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2021), 180–181. Viena iš litografijų reprodukuota ir leidinyje: *Dangaus miestas*, 179–181.
- 17 Fulgenty Dryjacki, *Thesaurus sacratissimae vitae passionis practiosissimi sanguinis D. N. Iesu Christi in augustissimo Missae sacrificio depositus* (Vilnae, 1682).
- 18 Šv. Augustino regula, kuri siekė 430 m. ir dar vyskupui gyvam esant funkcionavo kaip krikščioniškų bendruomenių gyvenimo pagrindas. 430 m. buvo žinimo 43 vienuolynai Afrikoje, kuriuose buvo vadovaujamasi šv. Augustino regula. Plačiau žr. Adolar Zumkeller, *Sens i duch Reguly św. Augustyna* (Kraków, 1994).
- 19 Jos pavadinimas (eremitų) rodo ne gyvenimo būdą, bet istorines šaknis, išliko kiek klaidinantis, nuo 1968 m. vienuolija vadinama Šv. Augustino ordinu. Plačiau žr.: Jovaiša, „Šv. Augustinų (eremitų) ordinas“, 277.

1342 m. Lenkijos karaliaus Kazimiero Didžiojo III kvietimu Prachos augustinai atkeliavo į Krokuvą. Vytautas Didysis vienuolius pakvietė į Lietuvos Brastą apie 1410-uosius. Tačiau tik XVII šimtmetis šiai vienuolijai tapo didžiausio augimo ir plėtros laikotarpiu. Paskutiniame baroko laikotarpio ketvirtyje, apie 1673–1675 m., augustinai įsikūrė ir Vilniuje. Dar Vytauto įkurdinti Brastos augustinai priklausė Bavarijos provincijai, o 1546–1547 m., įsikūrus Lenkijos provincijai, prisijungė prie pastarosios. Vilniaus konventas iki 1795 m. priklausė Lenkijos provincijai, vėliau tapo naujai įsteigtos Rusiškosios augustinų eremitų provincijos centru.

Augustinų atsikėlimo į Vilnių aplinkybės dar nėra nuosekliai ir išsamiai tyrinėtos. Žvelgiant į vienuolijos raidos kontekstą, galima paminėti XVII a. antroje pusėje pastebimas pastangas atnaujinti Lenkiškosios provincijos augustinų vienuolinį gyvenimą, pastoracinę veiklą. Šias iniciatyvas skatino ir iš Romos siųstų popiežiškųjų vizitatorių dėmesys ir iniciatyvos tobulinti augustinų eremitų vienuolijos veiklą bei administracinę struktūrą. 1628 m. popiežiaus Urbono VIII siuntimu atvykęs vizitatorius Mikalojus Crusenius patvirtino naujokynų veikimą Krokuvos, Varšuvos, Lietuvos Brastos ir Chojnicos vienuolynuose²⁰. 1661 m. iš Romos į Varšuvą atvyko įtakingas augustinų tėvas Jokūbas Carthensas, jis dalyvavo augustinų provincijolo rinkimuose, susitiko su Lenkijos karaliumi Jonu Kazimieru Vilniuje²¹, mieste, į kurį nuo XVII a. pradžios augustinų eremitų vienuoliai ne kartą buvo kviesti įsikurti. Tačiau tik po dešimtmečio, 1671 m. balandžio 2 d., Bavarijos provincijos provincijolas Dominykas iš Milano davė sutikimą įkurti Vilniuje augustinų vienuolyną. 1673 m. sausio 4 d. Lenkijos provincijolas Mikalojus Dobrocieckis paskyrė provincijos definitorių Fulgentą Dryjackį²² vykti į Vilnių naujojo vienuolyno steigimo reikalais. 1675 m. gegužės 8 d. Dryjackiui buvo leista pasilikti Vilniuje, kol ten bus įkurtas vienuolynas. „XVII a. paskutiniame ketvirtyje <...> augustinų bendruomenė buvo paskutinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyrų vienuolynas

20 Grzegorz Uth, *Szkic historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce* (Kraków: Nakł. OO. Augustianów w Krakowie, 1930), 116–117.

21 Ibid., 132.

22 Augustinų kronikos *Horologium chronologiae climacteriae*, vadinamos „Dryjackio kronikos“, ir kitų hagiografinio ir teologinio pobūdžio veikalų autorius, tarp kurių ir 1682 m. Vilniaus jėzuitų spaustuvėje lotynų ir lenkų kalbomis išleista knyga *Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus švenčiausiojo gyvenimo, kančios ir brangiausiojo kraujo lobynas*.

1. Vilniaus augustinų bažnyčios konsekracijos lenta, Gedo Čiuželio nuotrauka, ©Vilniaus arkivyskupijos Bažnytinio paveldo muziejus

Consecration plaque of the Vilnius Augustinian church, photo by Gedas Čiuželis

tankiame senojo Vilniaus urbanistiniame audinyje²³, tad jai nebuvo lengva įsikurti, rasti laisvą ir tinkamą vienuolynui steigti sklypą²⁴.

Vienuose šaltiniuose teigiama, kad tuščioje aikštėje stovėjusią koplyčią augustinams dovanojęs metropolitas Kiprijonas Žochovskis, kituose, kad naujajai vienuolių bendruomenei buvo perleista karmelitų statyta medinė Jėzaus Atsimainymo koplyčia ir pora žemės sklypų Savičiaus gatvėje²⁵. Žinoma, kad medinė Jėzaus Atsimainymo koplyčia buvo pastatyta aikštėje, kur anksčiau, iki 1610 m. gaisro, stovėjusi Šv. Kozmo ir Damiano cerkvė. Medinė karmelitų arba pačių augustinų statyta koplyčia prie 1679 m. įsikūrusio konvento tarnavo iki 1742 m. gaisro. Sudegus pirmajai medinei augustinų šventovei, imta ieškoti lėšų naujai mūrinei. Iki mūsų laikų išlikusi augustinų bažnyčia buvo statoma ilgai – per dvidešimt metų. Tik 1768 m. birželio 26 d. Vilniaus sufragano Tomo Zenkovičiaus ji buvo konsekruota Švč. Mergelės Marijos Paguodos titulu [1 il.]²⁶.

23 Ibid.

24 Dryjackis kelis kartus prašė, kad augustinams perleistų Šv. Nikodemo bažnyčią Užupyje, bet gavo neigiamą atsakymą.

25 Gidžiūnas, *Augustinjonai Lietuvoje*, 305–319; [Nowakowski] Wacław z Sulgosztowa X., *O cudownych obrazach w Polsce*, 723.

26 Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno. Od początków do Roku 1750 przez J. I. Kraszewskiego*, t. 2 (Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840), 388.

Švč. Mergelė Marija Guodėja – išganingo dirželio teikėja

Loreto litanijos išgarsintos invokacijos *Consolatrix afflictorum ora pro nobis* („Nuliūdusiųjų Paguoda, melski už mus“)²⁷ trumpinys nėra dažnas Lietuvos bažnyčių titulas: Vilniaus vyskupijoje fiksuojamos keturios, o Telsių ir Kauno vyskupijose yra po vieną šio titulo bažnyčių²⁸.

Švč. Mergelės Marijos Paguodos, arba Ramintojos, titulo reikšmė skleidžiasi Dievo Motinos Globos sampratos kontekste. Marijos globos idėja vakarietiškoje krikščionybės tradicijoje vystėsi XII–XIII a., čia svarbiausias vaidmuo tenka Anzelmo Kenterberiečio (+1109), Bernardo iš Clairvaux (+1153), Raimundo Lullo (+1315) apmąstymams, traktatų *Speculum humanae salvationis* tradicijai²⁹. Dievo tarpininkavimo dieviškajam gailestingumui apmąstymai aptinkami šv. Gertrūdos (+1302), šv. Brigitos (+1373) ir kitų viduramžių mistikų tekstuose. Potridentinis pamaldumas Marijos globos idėją naujai aktualizavo ir išplėtojo. Galima būtų išskirti įvairių su skirtingų vienuolių tradicijomis ir konkrečiais maldingumo simboliais (karmelitų škaplieriumi, dominikonų rožiniu) susijusių Marijos globos aspektų, visų jų esmė – per mistinę patirtį išreikštas aktualus ryšys ir pasitikėjimas Dievo Motina. Augustiniškoji dvasingumo tradicija Marijos globą įprasmina per šv. Augustino motinos šv. Monikos regėtą dirželio viziją. Pasak legendos, Švč. Mergelė apsireiškusi šv. Monikai ir pažadėjusi, kad tie, kurie jos garbei ryšėsia odinį diržą, bus išganyti. Tad odinis diržas, greta pervertos širdies³⁰ – Kristaus kančios ir Dievo meilės simbolio bei patį Hipono vyskupą šv. Augustiną primenančios mitros, tapo augustinų vienuolijos ženklu, sudėtine jos herbo dalimi. Be to, dirželio vizija ne tik

27 Loreto litanija buvo žinoma jau XII a., 1601 m. paskelbta jos redakcija, patvirtinta popiežiaus Klemenso VIII, mažai pakitusi iki šiol; Giuseppe Santarelli, „Litania loretańska w historii i sztuce“, in *Litania loretańska*, ed. G. Basadonna, G. Santarelli (Warszawa: Werbinum, 1999), 11–45.

28 Stanisław Litak, *Kościół łacinski w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne* (Lublin: Instytut Eupopy Śródkowo-Wschodniej, 1996), 558; Aleksandra Witkowska, *Titulus Ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX), 115; Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 226.

29 Witkowska, *Titulus ecclesiae*, 114.

30 Specialaus dėmesio nusipelno širdies simbolika augustiniškojo dvasingumo kontekste. Krikščioniškoji „širdies filosofija“ pirmiausia siejama su šv. Augustino mokymu, kur širdis ne tik išminties ir meilės simbolis, bet ir pačios šventovės, kurios altoriuje savo auką aukoja pats Dievas, metafora. Plg. Ryszard Knapiński, *Titulus Ecclesiae. Ikonografia wezwań współczesnych kościołów katedralnych w Polsce* (Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1999), 109.

tapo pagrindiniu augustiniskąjį pamaldumą Dievo Motinai įprasminančiu naratyvu, bet ir augustinų ryšio su pasauliečiais (prie vienuolijos veikiančios marijinį pamaldumą puoselėjančios brolijos) motyvu.

Paguodos brolijai skirtoje XVII–XVIII a. literatūroje plačiai apmąstoma Marijos įteikto dirželio simbolinė prasmė, apjuosimo ir apsijuosimo diržu gestai, primenant įvairius su jais susijusius biblinius siužetus. Taip pat buvo akcentuojama, kad ir pati Švč. Mergelė Marija, kaip teigia augustinškoji tradicija, buvo susijuosusi liemenį ir diržą ant viršutinio savo drabužio nešiojo, kaip ir kai kuriuose senovėje tapytuose paveiksluose vaizduojama³¹. Pasakojama, kad tas dirželis Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo dieną prie tuščio jos karsto nuliūdusiam apaštalui šv. Tomui atiteko³². Marijos dirželis buvo traktuojamas ir kaip Jos žemiškąjį gyvenimą primenanti relikvija, ir kaip dangiškosios globos, amžinojo gyvenimo pažado, dieviško paties dangaus ir žemės perjuosimo ženklas. Todėl per iškilmės Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos nariai kasdien privalą nešioti odinį diržą, apsigaubę dangiškai mėlynos spalvos apsiaustais³³. Pagal tradiciją, pirmąjį sekmadienį po rugpjūčio 28 d., kai minimas šv. Augustinas, buvo iškilmingai švenčiama Marijos Paguodos šventė, laikomos mišios, prie atvaizdo išstatomas Švč. Sakramentas. Šios iškilmės negalima tapatinti su savo turiniu artima Dievo Motinos Globos švente, kuri Lenkijos Apeigų Kongregacijos oficialiai įvesta tik 1735 m. ir kuri švenčiama antrąją lapkričio savaitę³⁴. Paguodos kultas senesnis ir globalesnis nei Dievo Motinos Globos, nors Vilniuje ilgainiui pastarasis tapo daug populiariesnis ir gajesnis.

31 Anastazy Kluziewicz, *Moc nierozzerwana siedmiu zbawionych więzów w pasku rzemienym Przenajświętszey Maryey pocieszenia zawarta: żądze ciała y skłonne do złego zmysły ludzkie niewiedomie wiążąca y od siedmiu śmiertelnych grzechów utrzymująca siostrom y braci paska rzemiennego, w świątobliwych tegodziennych uwagach, oraz z powinnościami brackimi y indulgencjami od S. Stolicy Apostolskiej pozwolonemi / przez W. X. Anastazego Kluziewicza Augustyniana, s. teologii bakalarza y profesora, prowincyi Wizytatora, a natenczas archikonfraternii pocieszenia Przenajświętszey Maryi dyrektora, do druku podana* (Kraków: drukarz nieznaný, 1718).

32 Fulgenty Dryjacki, *Skarb żywota y krwi Jezusa Pana z oycow ss. w ofierze mszy s. złożony [...]: objaśnienie Bractwa Pocieszenia Przenajświętszey Maryey Panny* (Wilno: druk. Akad. Soc. Iesu, 1682), 59.

33 Ibid., 48.

34 Anot meno istorikės prof. Marijos Kałamajskos-Saeed, Dievo Motinos Globos iškilmės aprobavimą galėjo paskatinti išaugęs Aušros Vartų Gailestingumo Motinos kultas; Maria Kałamajska-Saeed, *Ostra Brama w Wilnie* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo naukowe, 1990), 147.

čekiai, antspauduoti Vilniaus augustinų Marijos Paguodos arkibrolijos antspaudu su 1745 m. data [2 il.]³⁷. Vadinasi, 1766 m. datos negalėtume sieti su Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos Vilniaus augustinų veiklos pradžia, matyt, praėjus keleriems metams po 1742 m. gaisro, 1745 m. jau *de facto* veikė brolija, kuri turėjo savo antspaudą ir altorių. Kyla klausimas, ar nėra dar ankstyvesnių šios brolijos veiklos nuorodų? Antai minėtoje 1682 m. Fulgento Dryjackio Vilniuje lotynų ir lenkų kalba išleistoje knygoje *Gyvenimo lobynas* yra skyrius, kuriame supažindinama su Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolija, jos kilme, pamaldumo turiniu ir simboliais, brolijos organizacine struktūra ir narių prievolėmis³⁸. Tad galimas dalykas, kad naujos brolijos steigtis ir buvo viena iš Dryjackio knygos intencijų, o šiandien, nesant kitų šaltinių, ir galimos jos veiklos pradžios liudijimų. Be to, 1851 m. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos byloje augustinų vyresnysis Raimondas Pietkiewiczčius teigia, jog ši brolija prie augustinų bažnyčios veikia nuo 1675 m., tai yra nuo pat augustinų įsikūrimo Vilniuje³⁹.

Bažnyčios altoriai, jų paveikslai ir jų apsuptys

Greičiausiai prie 1679 m. Vilniuje jau visiškai įsikūrusio augustinų eremitų konvento veikusioje šventovėje buvo Švč. Mergelės Marijos Paguodos altorius. Tikriausiai jame kabėjo paveikslas analogiškas stebuklais garšėjančiam Varšuvos Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios atvaizdui. Ši prielaida paremta ikonografiniu šaltiniu: taip Švč. Mergelės Marijos Paguodos

37 Antspaude Švč. Mergelė Marija vaizduojama visu ūgiu su Vaikeliu Jėzumi ant rankų, o abipus jos – šv. Augustinas ir šv. Monika. Dievo Motina teikia išganyną simbolizuojantį dirželį šv. Monikai, o Jėzus tiesia šią devocionalią šv. Augustinui ir įrašas: PIECZĘC ARCHY-BRACTWA POCIESZENIA MARYEY PANNY WILENSK. R. 1745. Marijos Paguodos arkibrolijos 1807 m. rugpjūčio 29 d. kvitas, LMAVB RS, f. 273, b. 1553; analogiškai antspauduoti kvitai, liudijantys apie P. Gembockio lėšų skyrimą brolijai, LMAVB RS, f. 273, b. 157, 603; LVIA, f. 694, ap. 4, b. 3777, l. 344v.

38 Dryjacki, *Skarb zywota*; Dryjacki, *Thesaurus sacratissimae vitae*, <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=36668&language=pl>.

39 Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos prie Vilniaus augustinų bažnyčios byla, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 6697, l. 2, S. Žinoma, kad Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos veikė ir Lietuvos Brastos, Gardino, Seredžiaus, XIX a. – Kauno vienuolynuose, šio vardo broliją vysk. Antanas Tiškevičius 1750 m. įkūrė Žemaičių Kalvarijoje, kuriai popiežius Benediktas XIV suteikė atlaides; Fridrich, *Historye cudownych obrazów*, 157. Išlikusi Lietuvos Brastos (Bresto) augustinų bažnyčioje veikusios gana gausios brolijos narių knyga, kur aprašytas ir vienas 1720 m. prie Švč. Mergelės Marijos paveikslo patirtas stebuklas; *Lietuvos Brastos augustinų rankraštinė knyga*, LNB RS, f. 90, b. 404.

3. Aleksandras Tarasevičius, iliustracija, in Fulgenty Dryjacki, *Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus švenčiausiojo gyvenimo, kančios ir brangiausiojo kraujo lobynas*, 1682

Aleksander Tarasewicz, Illustration from *Thesaurus sacratissimae vitae passionis pretiosissimi sanguinis D. n. Iesu Christi* by Fulgentius Dryjacki, 1682

altorių nedidelėje koplytėlėje su dviem besimeldžiančiais augustinų vienuoliais pavaizdavo Aleksandras Tarasevičius vienoje iš minėtos Fulgento Dryjackio knygos iliustracijų [3 il.]⁴⁰. Ši kamerinį koplyčios vaizdą galima laikyti pirmosios vilnietiškosios augustinų eremitų šventovės su Marijos Paguodos altoriumi atvaizdu, juk šią knygą Dryjackis rengė ir leido tuomet, kai gyveno ir ėjo augustinų vienuolyno prioro pareigas Vilniuje. Žinoma, tai tik hipotetinis pirmosios Vilniaus augustinų eremitų globotos šventovės interjero vaizdas, vienintelis XVII a. vizualinio pobūdžio šaltinis. Daugiau ir patikimesnių žinių turime apie antrosios mūrinės bažnyčios interjerą. 1830 m. vizitacijos akte iš viso fiksuoti 9 altoriai, iš jų 7 – bažnyčioje, vienas – šoninėje Viešpaties Jėzaus koplyčioje ir dar vienas – „žieminėje“ zakristijoje. Bažnyčios pusapvalėje apsidėje buvo įkomponuoti trys mūriniai altoriai, puošti stiuko skulptūromis. Presbiteriją nuo bažnyčios erdvės skyrė vienos pakopos laiptu pakylėtos grindys, atskirtos medine, drožinėta ir vietomis paaukuota baliustrada su dūrelėmis ir užuolaidėlėmis. Bažnyčios vidaus erdvę dengė skliautuotos lubos. Presbiterijos ir visos bažnyčios grindys (taip pat ir už piliorių) buvo marmuro plytelių, „karališkomis“ vadinamos, tokios

40 Dryjacki, *Thesaurus sacratissimae vitae*; Dryjacki, *Skarb zywota*.

grindys puošė dešiniąją Viešpaties Jėzaus koplyčią. Jai simetriškoje patalpoje (lobyne), kaip ir prieangyje – transepte (vad. *bobinčiuje*), grindys buvo iš plytų, imituojančių marmuro plokštes⁴¹.

Didysis altorius – Švč. Mergelės Marijos Paguodos, jame kabėjo titulinis paveikslas. Jį supo platus medinis drožinėtas ir auksuotas rėmas, o viršuje – du gipsiniai angelėliai (serafimai) laikė karūną virš paveikslo, žemiau stiuko kartuše buvo įrašas „Convertam luctum eorum gaudium“ (Jer XXXI, v. XIII)⁴². Specialiu mechanizmu jis buvo uždengiamas kitu šv. Jono Kentiečio ant drobės tapytu paveikslu, kuris, anot Vladislavo Zahorskiego, buvo tapytas Jono Rustemo (apie 1762–1835)⁴³. Altorius buvo apipavidalintas šešiais pilioriais su vietomis auksuotu stiuko dekoru, altorių puošė keturios gipsinės angelų figūros su paauksuotais sparnais⁴⁴. Altoriaus mensa, stovėjusi ant pakylėjimo su trim mediniais laiptais, buvusi mūrinė. Ciborijus – medinis, drožinėtas, vietomis auksuotas, jo viršuje – išskleidusio sparnus pelikano figūra⁴⁵.

Presbiterijos viršuje iš abiejų šio altoriaus pusių buvusi medinė drožinėta galerija. Visų trijų altorių struktūra buvo analogiška, jie turėjo po du piliorius ir po dvi gipsines statulas, įkomponuotas tarp pilorių ir paveikslų. Altorių viršutinėse kondignacijose buvo įkomponuotos angelų figūros su auksuotais sparnais⁴⁶. Presbiterijos kairėje pusėje išmūryti medžiu dengti laiptai, jais buvo patenkama į didįjį altorių uždegti žvakių prieš Švč. Mergelės Marijos atvaizdą ir taip pat ant paties didžiojo altoriaus⁴⁷. Apsidėje po skliautu buvęs langas, kurį greičiausiai skliaudė stiuko debesys, sudarydami švytinčią glorią; vizitacijos akte liudijama, jog šio lango stiklai buvę spalvoti⁴⁸.

41 Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777, l. 327–327v.

42 Ibid., l. 329v.

43 Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 229; Wł. Zahorski, Kościół Najśw. Panny Maryi ks. Augustynów w Wilnie, LVIA, f. 1135 – 8 – 10v, l. 269; Rūta Janonienė, *Jonas Rustemas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999), 228.

44 Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777, l. 329v.

45 Toks ciborio aprašymas visiškai atitinka Šv. Jono bažnyčioje atsidūrusio ciborio atvaizdą.

46 Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777, l. 329v.

47 Ibid., l. 328v.

48 Ibid., l. 327v.

Abipus pagrindinio altoriaus presbiterijoje buvo įrengti dar du altoriai. Kairėje pusėje, žiūrint į didįjį altorių, – **Šv. Augustino**, Hipono vyskupo, kuriame kabėjo šv. Augustino paveikslas, papuoštas metalo aptais su atversta knyga, insula ir pauksuotais spinduliais. Dešinėje pusėje – **Šv. Monikos**, šv. Augustino motinos, altorius, kuriame kabėjo šv. Monikos atvaizdas, papuoštas sidabro spindulių aureole virš šventosios galvos⁴⁹.

Kiti šoniniai altoriai taip pat buvę mūriniai, panašios struktūros, įrengti abiejose bažnyčios šoninėse navose, vadinamosiose koplyčiose už pilorių⁵⁰. Žiūrint į didįjį altorių, dešinėje pusėje buvęs **Šv. Teklės altorius** su šios pirmosios iš mergelių kankinės paveikslu ir **šv. Petro** atvaizdu antroje kondignacijoje⁵¹. Prie Šv. Teklės altoriaus buvo įsisteigusi Šv. Teklės brolija. 1759 m. balandžio 28 d. popiežius Klemensas XIII aprobo Šv. Teklės brolijos privilegiją, tą pačių metų birželio 10 d. Vilniaus vyskupas sufraganas Antanas Juozapas Žolkovskis patvirtino brolijos steigimą su vasario 23 d. kasmetiniais atlaisdais. Buvo tikima, kad Šv. Teklė saugo nuo gaisrų, taip pat laukinių žvėrių, gyvačių įkandimo, jai buvo meldžiamasi norint apsaugoti gyvulius nuo ligų. Šv. Teklė buvo laikoma našlaičių ir našlių globėja, jai, kaip ir šv. Tadiui, buvo patikimi beviltiški reikalai ir gerosios mirties maldos⁵². Šv. Teklės brolija buvo gan plačiai žinoma ir gausi, 1829 m. Vilniaus bazilijonų spaustuvėje buvo išleistas jos nariams skirtas patentas⁵³. Aleksandras Holownia savo 1769 m. liepos 18 d. testamentu šiai brolijai paskyrė tris tūkstančius auksinų pavesdamas melstis už skastykloje kenčiančias sielas, lėšas Aleksandras numatė ir šv. Teklės šventei: kapelos muzikantams, žvakėms, taip pat šv. Mišioms laikyti⁵⁴. Brolijos populiarumą liudija jo titulinio altorinio paveikslo kartotės, publikuotos Vilčinskio *Vilniaus albume*, leidžiančios įsivaizduoti, kaip atrodė maldininkus telkusios šv. Teklės

49 Ibid., l. 340w.; Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 197.

50 Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777, l. 330.

51 Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 197.

52 Plačiau žr.: Krystyna Moisan-Jabłońska, *Obrazowanie walki dobra ze złem*, ser. Polska sztuka kościelna. Tematy i symbole, t. 3 (Kraków: Universitas, 2002), 217–239.

53 Patent Bractwa Świętej Tekli Panny i Męczenniczki calemu Zakonu XX. Augustianow Eremitow z wyroku S. Stolicy Apostolskiej Slużącego, LMABV RS, f. 273, b. 603.

54 Aleksandro Holownios testamentas, 1769 07 18, LMAVB RS, f. 151, b. 1172, l. 2.

4. Antoni Oleszczyński, *Šv. Teklė*, plieno raiziny su pagal Vilniaus augustinų bažnyčios paveikslą, J. Lemerrier spaustuvė, Paryžius, 1850, 11,4 × 7,4, LNM, IMik 453

Antoni Oleszczyński, *St. Thecla*, steel engraving after a painting held at the Vilnius Augustinian church, J. Lemerrier's printing house, Paris, 1850

5. Broliai Thurwanger, *Šv. Teklė*, chromolitografija pagal Vilniaus augustinų bažnyčios paveikslą, Joseph-Rose Lemerrier spaustuvė, Paryžius, 1850, 27,8 × 17,3, LNM, IMikl 2832/19

Brothers Thurwanger, *St. Thecla*, chromolithograph after a painting held at the Vilnius Augustinian church, J. Lemerrier's printing house, Paris, 1850

atvaizdas⁵⁵. Šv. Teklės paveikslą altoriuje puošė varinė pasidabruota karūna ir votai⁵⁶ [4, 5 il.].

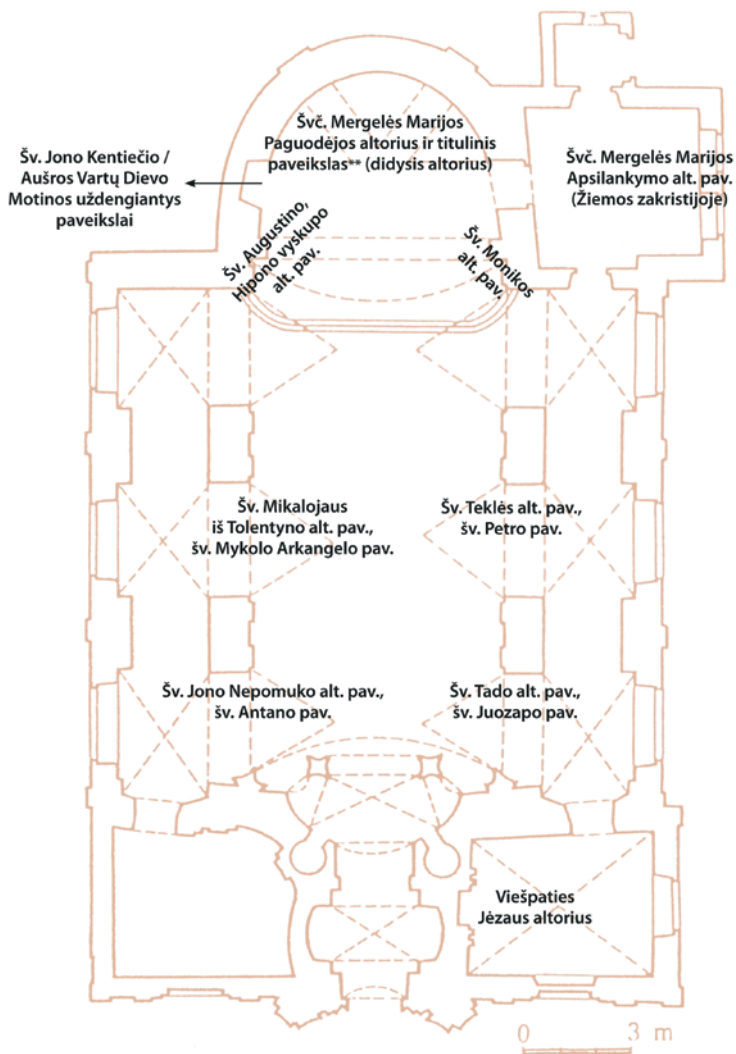
Iš kairės pusės simetriškai įkomponuotas **Šv. Mikalojaus Tolenčio** altorius su šio šventojo atvaizdu, kurį puošė pasidabruoti spinduliai, dirželis ir žvaigždė ant peties⁵⁷. Šio altoriaus antroje kondignacijoje kabėjo **šv. Mykolo (arkangelo)** paveikslas. Abu altoriai apipavidalinti keturiomis

⁵⁵ Vilčinskis, *Vilniaus albumas*, 180–181.

⁵⁶ Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 377r, l. 340v.

⁵⁷ Ibid.

Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos (Paguodėjos)
altorių ir altorinių paveikslų ikonografijos schema*

* Panaudotas planas iš KPC bylos.

** Toliau altoriaus pavadinimas ir pagrindinis titulinis paveikslas altoriuje bus šioje schemoje nurodomi trumpiniu: alt. pav., o antrasis paveikslas tame pačiame altoriuje II kondegnacijoje – pav.

6. Altorių ir altorinių paveikslų išsidėstymo
bažnyčioje schema, planas iš KPC bylos

Plan of the arrangement of altars and altarpieces
in the church

dirbtinio marmuro kolonomis, išpuošti įvairiais lipdiniais su dviem gipsiniais angelais ant viršaus.

Kiti du arčiau link įėjimo į bažnyčią buvę altoriai panašiai dvejomis kolonomis apipavidalinti, papuošti angelų figūromis viršuje, su mūro menšomis ir vienos pakopos laiptais. Dešinėje pusėje – **Šv. Tado altorius** su šio šventojo paveikslu pirmoje kondignacijoje ir **šv. Juozapo** paveikslu antroje. Kairėje pusėje – **Šv. Jono Nepomuko altorius** su jo paveikslu pirmoje kondignacijoje ir su **šv. Antano** atvaizdu viršuje [6 il. – altorinių paveikslų išsidėstymo schema]. Visi paveikslai šiuose altoriuose įreminti mediniais drožinėtais ir auksuotais rėmais. Ant jų menų pastatyti portatiliai su šventųjų relikvijomis, taip pat – lentelės, kanonais vadinamos⁵⁸.

Virš prienavio chore buvo įrengti prabangūs 20 balsų vargonai su devyniomis kolonomis⁵⁹. Choro patalpa buvo su langu, pro kurį atsiverdavo vaizdas į bažnyčios šventoriuje buvusias kapinaites.

Po choru dešinėje pusėje – Viešpaties Jėzaus koplyčia su **Viešpaties Jėzaus altoriumi**, į ją vedė dvivėrės metalinės durys, į abi puses atsiveriančios su medinėmis drožinėtomis grotelėmis, imituojančiomis metalines⁶⁰. Beje, atskira Jėzaus koplyčia buvo įrengta ir Varšuvos Šv. Martyno bažnyčioje po 1752 m. rekonstrukcijos⁶¹, tad vilniečiai galėjo remtis Varšuvos brolių pavyzdžiu arba sekti bendresne XVIII a. antros pusės koplyčių steigimo tendencija. Įėjimas į koplyčią buvo įrengtas iš bažnyčios šoninės navos per einamosios koplyčios nuo Šv. Tado altoriaus. Pagrindinė Jėzaus koplyčios puošmena – mūrinis altorius, polichromuotas, vietomis auksuotas, puoštas gipso lipdiniais. Altoriuje kabėjo didžiulis kryžius su Nukryžiuotojo medine polichromuota figūra⁶². Altoriaus mensa buvusi medinė su vienos pakopos laiptu. Mensoje buvo portatilis su vyskupo antspaudu antspauduotomis šventųjų relikvijomis, ant mensos – žvakidės ir krucifiksas. 1820 m.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 217v.

⁶⁰ Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777, l. 326.

⁶¹ „Kościół Św. Martina“, in *Katalog zabytków sztuki. Warszawa. Stare Miasto*, cz. 1, pod red. Jerzego Z. Łozińskiego i Andrzeja Rottermunda (Warszawa: Wyd. Artystyczne i filmowe, 1993), 212.

⁶² Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777, l. 330.

vizitacijos akte minimas altorių puošęs keturkampis relikvijorius su šv. Jono Krikštytojo figūra⁶³. Koplyčia apšviečiama pro du didelius langus su mediniais rėmais, į keturias dalis juos dalijančiais, ir metalinėmis grotomis. Grindys buvo išklotos marmuro lakštais, koplyčioje stovėjo du mediniai flinguoti ir polichromuoti suolai⁶⁴.

Kitoje pusėje analogiškai įkomponuota kita patalpa, vadinama lobyne, iš jos mediniais laiptais buvo patenkama į vienuolyno biblioteką⁶⁵.

Iš bažnyčios apsidinės dalies buvo galima patekti į vienuolyną (vėliau seminariją), o iš dešinės didžiojo altoriaus pusės pro dvigubas filangines duris, kurias dar dengė ir užuolaidos, buvo einama į „vasarinę“ zakristiją. Tai apie 10 uolekčių ilgio ir pločio patalpa, kurioje buvo įrengtas *Suffit* (speciali spinta) su dviem laiptais, „papuoštas auksuotais lipdiniais ir reto grožio tapytomis figūromis su užrašais“ – greičiausiai embleminio pobūdžio tapyba⁶⁶. Sienos su dviem dideliais langais⁶⁷ buvo tapytos su kraštu viršuje. Iš šios zakristijos buvo patenkama į kitą, vadinamąją „žieminę“, zakristiją. Pastaroji panašaus dydžio (10 uolekčių ilgio, 7 uolekčių pločio), taip pat su dviem langais ir *Suffit*, kuris buvęs baltas kaip ir sienos, be jokios tapybos. Zakristijos dešinėje pusėje nuo durų buvo įrengta švediška krosnis su virš stogo iškeltu kaminu. Ji buvo dengta baltais kokliais su metalinėmis durelėmis. Šioje zakristijoje senolių ir ligonių patogumui buvo įrengtas **Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo altorius**, jį sudarė didelė niša, kurioje kabėjo ant drobės tapytas Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo paveikslas su metalo aptaisu⁶⁸. Altoriaus mensa, kaip ir vienos pakylės laiptas prie jos, buvo mediniai. Ant altoriaus – du pacifikalai, vienas su šv. Teklės relikvijomis, kitas su šv. Augustino ir šv. Monikos, taip pat pacifikalas su Šv. Kryžiaus medžio relikvijomis⁶⁹. Šv. Mišios prie šio altoriaus buvo laikomos tik per didelius šalčius.

63 Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 218.

64 Ibid., l. 218.

65 Lobyne, 10 uolekčių ilgio ir 8 pločio, su dviem pailgiais langeliais, iš išorės dengtais metalinėmis grotomis, panašėjo ne tiek į brangių, kiek į retai naudojamų daiktų sandėlį; Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777, l. 329.

66 Ibid., l. 328v.

67 Langai su metalinėmis grotelėmis ir mediniais rėmais padalyti į keturias dalis.

68 Ibid., l. 330v.

69 Ibid.

1820 m. vizitacijos akte dar minima septyniolika ant drobės tapytų įvairių „šventųjų vienuolių“ (t. y. augustinų) atvaizdų. Jie buvę nuo 2 uolekčių dydžio (t. y. apie 130 cm), sukabinti ant bažnyčios sienų⁷⁰.

Greta šių ne altoriams skirtų paveikslų, reikia paminėti Vytauto Didžiojo visafigūrį atvaizdą, į Vilniaus augustinų bažnyčią atgabentą iš 1831 m. uždarytos Lietuvos Brastos augustinų bažnyčios. Po bažnyčios uždarymo augustinų fundatoriaus portretas buvo atiduotas Vilniaus arkikatedrai bazilikai, kur išliko iki šiol⁷¹. Vilniaus katedroje yra du visafigūriai XVII a. antros pusės Vytauto Didžiojo portretai. Vienas apačioje turi įrašą lotynų kalba, kuris nurodo, kad Vytautas Didysis 1412 m. per Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo šventę Lietuvos Brastoje įsteigė augustinų vienuoliją.

Augustinų bažnyčioje ir vienuolyne buvo ir vizitacijos aktuose nefiksuotų tapybos kūrinių. Per 1944 m. gaisrą Lietuvos dailės muziejui buvo perduotas Michelangelo Pallonio paveikslas *Jėzus tarp mokytojų* (266 × 283, T-2704), Pallonio paveikslo XVIII a. kopija *Kristaus paaukojimas šventykloje* (T-7222)⁷², nežinomo dailininko *Kristaus nuėmimas nuo kryžiaus* (152 × 315 cm, T-7223), XVIII a. dailininko paveikslas, tapytas ant medžio, *Marija su Kūdikiu* (45 × 53,5 cm, PD-13)⁷³. Pallonio kūriniai minimi muziejaus rinkinį *Paveikslų galerijoje* pristatančioje 1969 m. knygelėje nurodant, kad jie iš augustinų bažnyčios ir 1944 m. gelbėjant nuo gaisro perduoti muziejui⁷⁴. Atskiرو tyrimo vertas klausimas, kaip šie istoriografijoje siejami su Pažaislio vienuolynu Pallonio paveikslai atsidūrė Vilniaus augustinų bažnyčioje. Pažaisliui skirtose studijose nurodoma, kad kamaldulių vienuolyno svečių namams LDK kanclerio Kazimiero Zigmanto Paco užsakymu Michelangelo Palloni nuo 1676 iki 1685 m. tapė seriją paveikslų, tarp jų ir *Jėzų tarp mokytojų* bei *Kristaus paaukojimą šventykloje*, žinomą iš XVIII a.

70 „Obrazów różnych SS. Zakonnych od 2 lokci dłużni na plotnie malowanych w tremugach kościelnych na scienach zawieszanych – 17“; Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 217v.

71 Vilniaus arkikatedrai atiteko ir 20 balsų, dviejų klaviatūrų vargonų prospektas. Daugiau apie šiuos 1780–1785 m. pastatytus, o 1857 ir 1888–1889 m. rekonstruotus vargonus žr.: Girėnas Pavilionis, *Vėlyvojo baroko vargondirbystės menas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (Vilnius: Vargonų paveldo centras, 2013), 221–229.

72 Už šią informaciją dėkoju LNDM menotyrininkei Daliai Tarandaitei.

73 Vilniaus dailės muziejus, 1944 m. tapybos apskaitos knyga, poz. 44, 48, 50, 238, plg.: Drėma, *Šv. Jono bažnyčia*, 204.

74 Pranas Gudynas, Petras Juodelis, Stasys Pinkus ir Pranė Svičiulienė, *Paveikslų galerija* (Vilnius: Mintis, 1968).

kopijos⁷⁵. Anot Laimos Šinkūnaitės, XVIII a. vizitacija leidžia tvirtinti, kad minėtų siužetų Pallonio paveikslai puošė svečių namų fundatorių menę, nes sutampa ją aprašiusio vizitatoriaus įvardyti paveikslų siužetai⁷⁶. 1854 m. iš Pažaislio vienuolyno inventoriaus išbraukti kai kurie paveikslai: *Švč. Mergelės Marijos Ėmimas į dangų* ir *Jėzus šventykloje tarp mokytojų* parduoti A. Nevskio soborui už 200 sidabrinių rublių⁷⁷. Tačiau vienoje iš Maironio literatūros muziejaus fotografijų (MLLM 6717/139) matyti, kad *Jėzus šventykloje* kabo Pažaislio bažnyčios Šv. Pranciškaus Salezo koplyčioje⁷⁸. 1821 m. didelio formato drobės – Pallonio paveikslų kopijos *Kristaus paaukojimas šventykloje* ir *Jėzus tarp mokytojų* fiksuojamos Vilniaus bazilijonų Švč. Trejybės šventovėje⁷⁹. Po unijos panaikinimo pertvarkant bazilijonų šventovę į stačiatikišką cerkvę 1837–1841 m. šio dailininko kūrinių kopijos kaip itin vakarietiškos tapybos pavyzdžiai galėjo atitekti netoliese esančiai augustinų bažnyčiai arba jos vienuolynui. Tačiau šioje Pallonio paveikslų (ar vien jų kopijų) kelionės iš Pažaislio į Vilnį ir atgal istorijoje lieka dar nemažai neišskumų.

Po 1944 m. iš Vilniaus augustinų bažnyčios Lietuvos dailės muziejaus rinkiniams galėjo būti perduota ir kitų kūrinių. Pavyzdžiui, Vilčinskio albume yra reprodukuotas šv. Petro atvaizdas su įrašu, jog vaizduoja Vilniaus augustinų bažnyčiai priklausančių paveikslą⁸⁰ [7 il.]. Kaip jau minėjome, vizitacijos akte rašoma, kad Šv. Teklės altoriaus viršutinėje dalyje yra šv. Petro paveikslas⁸¹. LNDM rinkiniuose randame labai panašios kompozicijos paveikslą – šv. Petro atvaizdą (136 × 95), šis stilistiškai artimas Simono Čechavičiaus kūriniams paveikslas [8 il.] greičiausiai priklausė Vilniaus augustinų Švč. Mergelės Marijos Paguodos bažnyčiai, nors muziejuje tai patvirtinančių dokumentų nerasta.

75 Mindaugas Paknys, *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013), 131; Laima Šinkūnaitė, *Kelionė į Ramybės kalną. Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailės ikonografija* (Vilnius: Versus aureus, 2014), 38–42.

76 Laima Šinkūnaitė, *Kelionė į Ramybės kalną*, 39.

77 Ibid.

78 Už šią informaciją ir fotografijos nuorodą dėkoju dr. Rimai Valinčiūtei-Varnei.

79 Rūta Janonienė, „Architektūrinis ansamblis“, in *Kultūrų kryžkelė. Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017), 218.

80 Dalia Tarandaitė, „Nežinomas Lietuvos dailininkas. Šv. Petras“, in *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia. Lietuvos tūkstantmečio programos ir jubiliejinių 2000 metų parodos katalogas*, t. 1 (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003), 134–135.

81 Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 197; Drėma, *Šv. Jono bažnyčia*, 256–257.

7. Auguste-Alexandre Baudran, Šv. Petras, plieno raizinytis pagal Vilniaus augustinų bažnyčios paveikslą, 1851–1852, 10,5 × 6,7, LNM, IMik 460

Auguste-Alexandre Baudran, *St. Peter*, steel engraving after a painting held at the Vilnius Augustinian church, 1851–1852

8. Nežinomas Lietuvos dailininkas, Šv. Petras, XVIII a., drobė, aliejus, 136 × 95, LNDM, B 579

Unknown Lithuanian painter, *St. Peter*, oil on canvas, 18th c.

Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos ikonografija

Iš rašytinių šaltinių žinome, jog naujai po 1742 m. gaisro pastatytos bažnyčios pagrindiniame altoriuje kabėjo titulinis Švč. Mergelės Marijos Paguodos paveikslas. Mažai tikėtina, kad tai buvo senasis, nuo XVII a. pa-
baigos galimai puošęs pirmąją medinę koplyčią, greičiausiai jis buvo sukurtas naujam altoriui po gaisro, XVIII a. 5 dešimtmetyje.

Krystyna Moisan ir Beata Szafraniec, analizuodamos XVIII a. augustinų autorių (Anastazijaus Kluziewicziaus ir Piotro Geszkos) šiai brolijai skirtus veikalus, pastebėjo, jog juose nėra nuorodos, kaip turi atrodyti brolijos altorius ir jį puošiantis Marijos atvaizdas⁸². Žinomi du ant įvairių

82 Krystyna S. Moisan ir Beata Szafraniec, *Maryja Orędowniczka wiernych* (Warszawa: Akademia Teologii katolickiej, 1987), 133–134.

9. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos antspaudas, Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos prie Vilniaus augustinų bažnyčios byla, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 6697, l. 9v

Stamp of the Vilnius Confraternity of Our Lady of Consolation

dokumentų išlikę Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos antspaudai, kurie reprezentuoja skirtingos ikonografijos Dievo Motinos atvaizdus. Viename, paženklintame 1745 m., Marija teikia dirželio devocionaliją šv. Augustinui, o Kūdikis Jėzus – šv. Monikai, kitame antspaude (be datos) regimas Hodegetrijos tipo atvaizdas [2 ir 9 il.]⁸³. Būtent tokia Dievo Motinos su Kūdikiu ikonografija kartojama ir augustinų bažnyčiai priklausiusiame Paguodos brolijos procesijų altorėlyje⁸⁴ [10 il.]. Kaip ir dominikonų rožinio arba karmelitų škaplieriaus, augustinų odinio dirželio viziją asocijuojantiems Marijos Paguodos paveikslams pasitelkti skirtingi ikonografiniai modeliai, be to, juose nebūtinai figūruodavo ir pats šv. Monikos vizijoje regėto odinio dirželio atributas⁸⁵. Antai 1766 m. Geszkos Švč. Mergelės

83 Marijos Paguodos arkibrolijos 1807 m. rugpjūčio 29 d. kvitas su antspaudu, LMAVB RS, f. 273, b. 1553; Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos antspaudas, iš dokumento: Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos prie Vilniaus augustinų bažnyčios byla, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 6697, l. 9v.

84 *Dangaus miestas*, 282–283.

85 Moisan i Szafraniec, *Maryja Orędowniczka wiernych*, 133–134.

10. Procesijų altorėlis su Švč. Mergelės Marijos Ramintojos paveikslo kartote, altorėlis: medis, staliaus ir drožėjo darbai, dažymas, auksavimas, h 216, retabulas – 168 × 115; paveikslas: medis, drobė, aliejus, 77 × 49, BPM, BP-340

Procession altar with a replica of the painting of Our Lady of Consolation

Marijos Paguodos arkibrolijai skirtoje knygelėje⁸⁶ minimi žymiausi, stebuklais garsėjantys augustinų šventovės puošiantys Marijos atvaizdai Krokuvoje, Varšuvoje, Vielunėje (Wieluń) ir Vilniuje⁸⁷. Pastebėtina, kad kiekvienas jų pasižymi skirtinga ikonografija. Krokuvoje – XVI a. pradžios freska, vaizduojanti Švč. Mergelę visu ūgiu su Jėzumi ant rankų kartu su greta stovinčiais augustinų šventaisiais – šv. Augustinu ir šv. Mikalajumi iš Tolentino, o Vielunės XVII a. paveiksle Švč. Mergelė Marija palinkusi prie ant kelių gulinčio Vaikelio Jėzaus, jos aptaisė iškaldintas ir augustinų pamaldumo tradicijai svarbus dirželis su septyniomis žvaigždėmis (mazgais), kurios

86 [Piotr Geszka], *Zrzedło Łask Nieprzebrane Odpustow od Świętey Stolicy Apostolskiey nadanych Arcy-Bractwu Pocieszenia Najswiętszey Maryi Panny, Dla Duchownego pożytku Wszystkich nabożnych Sług Maryi, z rożnemu Nabożeństwy Przekładami, czyli Uwagami z Żywotow SS. Páńskich ktorzy nabożnie niegdyś Pasek Máryáński nosili Pod Protekcya Wielmoznego Imci X. Andryana Kazimierza na Lgocie Lgockiego, Kancelarza Katedralnego Inflandzkiego, Proboszcza Bochenskiego, Gałuszowskiego Plebana &c.&c. Otworzone* (Krakow, 1766), <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?cid=139362740&uid=139019531>.

87 Moisan i Szafraniec, *Maryja Orędowniczka wiernych*, 133–134; [Geszka], *Zrzedło Łask Nieprzebrane*, 346.

11. Dievo Motina Ramintoja, Vilniaus Šv. Jono bažnyčios paveikslo atvaizdas, plieno raiziny, LNDM, G-201

Our Lady of Consolation, image of the painting at St. John's Church in Vilnius, steel engraving

augustinų buvo interpretuojamos kaip malonės⁸⁸. Varšuvos augustinų globojamame XIV a. vidurio paveiksle Dievo Motina Skausmingoji sukryžjavusi rankas maldai, jos krūtinę pervėręs kalavijas. Nežinia, kokios ikonografijos buvo Lietuvos Brastos Dievo Motinos atvaizdas, na o apie vilnietiškąjį augustinų bažnyčios paveikslą kalbėsime toliau.

Alojzy Fridrichas, remdamasis Nowakowskiiu, rašo, kad Vilniaus augustinų bažnyčioje stebuklais garsėjančiame Švč. Mergelės Marijos Paguodos paveiksle Dievo Motina pavaizduota su Kūdikiu ant kairiosios rankos. Autorius nurodo, jog po 1859 m. paveikslas perneštas į Vilniaus Šv. Jono bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčią, kur ir tebėra⁸⁹. Fridrichas mini paveikslo aptaisą – sidabro suknelę ir sidabrines karūnas, taip pat koplyčioje buvusį ant marmuro lentos išraižytą įrašą: *convertam luctum eorum in gaudium* („Jūsų liūdesį paversiu džiaugsmu“) (Jer 31:13)⁹⁰. Tai buvo kartota

88 Apie augustinų dirželio septynių mazgų simboliką žr.: Kluziewicz, *Moc nierozierwana*. Paveikslą Vielunės bažnyčiai paaukėjo Krokuvos augustinų tėvas Stanislovas Starowskis 1640 m. Plg.: *Z dawna Polski Tyś Królowa. Koronowan wizerunki Matki Bożej 1717–1996* (Szymanów: Siostry Niepokalani, 1996), 351.

89 Fridrich, *Historie cudownych obrazów*, 157.

90 Ibid., 158.

ir vėliau apie šį paveikslą rašiusių autorių – Juozapo Vaišnoros, Roberto Skrinško ir kt.⁹¹, iš leidinio į leidinį perpublikuojant ir kiek apkarpytą Marijos paveikslo grafinę kopiją – Vilčinskio albumo plieno raižinį, plitusį ir atskirais spaudiniais [11 il.]⁹². Tačiau greičiausiai Marijos atvaizdas iš augustinų bažnyčios buvo išneštas anksčiau nei Fridricho nurodytais 1859 metais. Po augustinų vienuolyno galutinio uždarymo 1852 m. Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolija imperatoriaus paliepimu buvo perkelta į Šv. Jono bažnyčią, kur, kaip ir daugelis Vilniaus brolijų, veikė iki 1868 m. uždarymo⁹³. Vadinasi, 1852 m. kartu su brolijos veikla į Šv. Jono bažnyčią buvo perkeltas ir Marijos paveikslas, nes jau 1857 m. Vilniaus Šv. Jono bažnyčios vizitacijoje yra minima Švč. Mergelės Marijos Paguodos koplyčia, taip pat įvardijamas ir šio titulo altorius⁹⁴. Todėl manytina, kad, dar galutinai neuždarius augustinų bažnyčios, Paguodos paveikslas jau galėjo būti perkeltas, suteikiant motyvą jam pašvęsti altorių ir jo titulu pervadinti į Šv. Jono bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčią. Tai istoriografijos liudijama atvaizdo istorija. Ar jai atliepia pats vizualiai patiriamas kūrinys? Būtent ieškodamas regimosios kūrinio duotybės atitiktims istoriniam pasakojimui apie jį, Drėma kvestionavo istoriografijoje įsitvirtinusių informaciją, kad Šv. Jono bažnyčioje tebėra tas pats augustinams priklausęs Švč. Mergelės Marijos paveikslas, nurodydamas gluminančius šio kūrinio apžiūros natūroje duomenis:

1968 m. Lietuvos TSR kultūros ministerijos sudaryta komisija Šv. Jono bažnyčios vidaus meniniam inventoriui patikrinti ir surašyti Marijos Paguodos koplyčios altoriuje rado neva altorinį Marijos Paguodos paveikslą, o faktiškai – kažkokį nevykusį paveikslo montažą. Jį sudarė didelė medžio lentų plokštė (276 × 162 cm), aptraukta ultramarino spalvos gelumbe <...> Plokštės viduryje buvo prikaltas neproporcingai mažas, apšiuręs aliejiniais dažais ant drobės tapytas paveikslas, vaizduojantis Čenstakavos Marijos su kūdikiu ant rankų pusfigūrę (75 × 55 cm).⁹⁵

91 Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 312; Skrinškas, *Piligrimo vadovas*, 350–351.

92 *Dievo Motina Ramintoja*, Vilniaus Šv. Jono bažnyčios paveikslo atvaizdas, plieno raižinys, LMAVB, A-9145/716; Vilčinskis, *Vilniaus albumas*, 179.

93 Duomenys apie Vilniaus miesto dekanato brolijas, 1868, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 117, l. 289–294; Algimantas Katilius, „Bažnytinių brolijų uždarymas Vilniuje XIX a. viduryje“, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 10 (Vilnius, 2017): 116–117, 123.

94 Vilniaus Šv. Jono Bažnyčios vizitacija, 1844–1857, LMABV RS, f. 255, b. 629, l. 1v, 2v.

95 Drėma, *Šv. Jono bažnyčia*, 206.

12. Marijos Paguodos paveikslas Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje, Gedimino Trečioko nuotrauka, 2024

Painting of Our Lady of Consolation at St. John's Church in Vilnius

Anot meno istoriko, „šita paveikslo mistifikacija yra atlikta 1888–1898 m. bažnyčios remonto metu, kada Marijos paveikslas perduotas kitai nežinomai bažnyčiai.“⁹⁶ Taigi Drėmos nuomone, Šv. Jono bažnyčioje atsidūrusio Paguodos atvaizdo visuma buvo išardyta, patį Dievo Motinos paveikslą perkeliant kitur, prie senųjų aptaisų (kuriuos detalai kitoje vietoje aprašo ir pats eskizuose grafiškai fiksuoja) priderinant kitą tos pačios ikonografijos atvaizdą⁹⁷.

Vizitacijos aktuose gan detalai aprašyti pagrindinį augustinų bažnyčios altorių puošusio paveikslo aptaisai, fiksuojant, kad visa Dievo Motinos figūra supama spindulių, o jos karūną prilaiko angelėlių pora, taip pat pastebint, kad apatinė aptaisų dalis yra pridurta. Palyginus rašytinių šaltinių duomenis, XIX a. Vilčinskio užsakytą jo kartotę ir Šv. Jono bažnyčios koplyčioje

96 Drėma, *Vilniaus bažnyčios*, 7.

97 Drėma, *Šv. Jono bažnyčia*, 206.

esantį kūrinių, akivaizdu, kad Šv. Jono bažnyčioje galime išvysti tuos pačius minėtuose šaltiniuose aprašytus ir Vilčinskio albume publikuotoje kopijoje vaizduotus aptaisus. Juos atpažįstame ir Drėmos 1935 m. brėžinyje [14 il.], tačiau be vienos reikšmingos aptaisų kompozicinės detalės: be Marijos karūną prilaikančių angelų poros⁹⁸. Taigi tuomet, kai buvo piešinyje fiksuojami aptaisai, dalis jų, fiksuotų XIX a. graviūroje ir vizitacijos aktuose, jau buvo dingusi.

Negalėdami ištirti Šv. Jono bažnyčios metalo aptaisų dengiamo atvaizdo natūroje, neturime pagrindo paneigti paveikslą apžiūrėjusio Drėmos abejonių dėl paties paveikslo autentiškumo [12 il.]. Be to, lygindami pro aptaiso kiauřymes matomą tapybą ir jos XIX a. kartotę plieno raizinyje, galime pastebėti, kad Dievo Motinos veido bruožai juose atrodo skirtingi, grafinėje kopijoje – stambesni, išraiškingesni, o užtamsėjusiam Šv. Jono bažnyčios paveiksle – vos įžvelgiami ir, sakytume, nedrąsiai tapyti. Ieškodami atsakymo į Drėmos formuluotą klausimą, kur dingo augustinams priklausęs Dievo Motinos paveikslas, atsiduriame prie Baltosios Vokės, dabar vadinamos Vaidotų, papapinės bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Paguodos altoriaus⁹⁹. Šioje Jelenskių 1901 m. pastatydintoje Šv. apaštalo Pauliaus Atsivertimo bažnyčioje jau 1930 m. balandžio 26 d. vizitacijos sudarytojo yra minimas Švč. Mergelės Marijos Paguodos (*Beata Mariae V. de Consolatione*) altorius ir to paties pavadinimo paveikslas. Tokia informacija kartojama ir 1934 bei 1938 m. šios šventovės vizitacijose¹⁰⁰. Paveikslas ne tik ikonografiškai, bet ir „plastikiškai“, „fizionomiškai“ yra gan artimas Vilčinskio albume reprezentuotam Marijos Paguodos atvaizdui, jis taip pat montuotas ant skydo su tekstilės pagrindu, kaip ir minėtas Marijos paveikslas Šv. Jono bažnyčioje [13 il.]. Vaidotų bažnyčios paveikslo aptaisai iškaldinti iš vientiso skardos lakšto ir atrodo vėlyvi (XX a. pradžios?), tačiau jų piešinys bei ornamentika akivaizdžiai imituoja Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje esančio Dievo Motinos atvaizdo greičiausiai XVIII a. II ketvirtyje sukurtus¹⁰¹ aptaisus: ta pati struktūra su

98 Piešinys publikuotas: Drėma, *Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado Drėmos archyvų*, 13.

99 Dėkoju Laurai Kairienei pasidalijusiai žinia apie Marijos Ramintojos titulo paveikslą, esantį Vaidotų (Baltosios Vokės) bažnyčioje.

100 Baltosios Vokės parapijos bažnyčios vizitacijos aktas, 1930, LMABV RS, F 318-12005; Baltosios Vokės parapijos bažnyčios vizitacijos aktas, 1934, LMABV RS, f. 318, b. 12006; Baltosios Vokės parapijos bažnyčios vizitacijos aktas, 1938, LMABV RS, f. 318, b. 12007.

101 Aptaisai stilistiškai artimi Kauno karmelitų Šv. Kryžiaus bažnyčioje S. Maria Maggiore paveikslo XVIII a. antros pusės aptaisams: panašus stambaus piešinio, žemo reljefo akanto ornamentas, sidabruotos ir rausvai geltonos vario skardų dermė, analogiškai formuoti

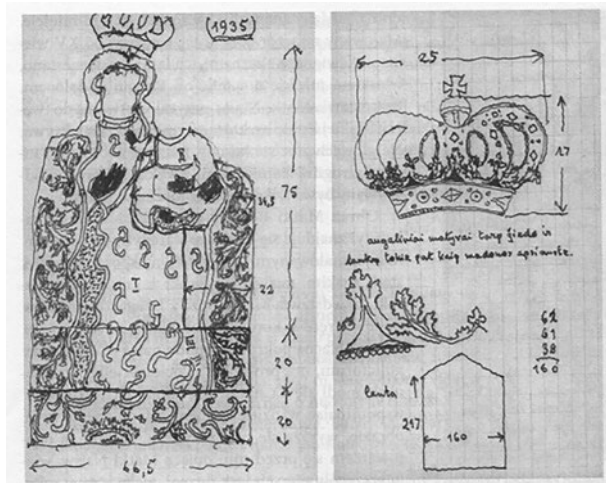
13. *Beata Mariae V. de Consolatione* paveikslas Vaidotų Šv. apaštalo Pauliaus Atsivertimo bažnyčioje, Gedimino Trečiojo nuotrauka, 2024

Painting *Beata Mariae V. de Consolatione* at the Vaidotai Church of the Conversion of St. Paul the Apostle

išilgai vingiuojančiomis Marijos maforijaus ir apsiausto linijomis, stambiais stilizuoto akanto lapais, kiek pasvirusia kunigaikštiškojo tipo karūna. Kartojant aptaisą, čia atsisakyta tik Dievo Motinos figūrą gaubiančių spindulių. Atrodo, kad Švč. Mergelės Marijos Paguodos altoriuje siekta atkurti svarbiausius Vilniaus augustinų žymiausio paveikslų aplinkos elementus, pakeičiant atvaizdą lydinčio įrašo tekstą ir vietą: paveikslų skyde, apačioje ant atskiros metalo juostos iškaldinta: „Pod Twoją obronę uciekamy się“¹⁰². Svarbu tai, kad Vaidotų paveikslų aptaisų komplektas aprėpia ir du karūną

kiek stamboki, aštriabriauniai spinduliai. Išilgai vingiuojančių maforijaus klosčių modeliuose Ramintojos atvaizdo metalo rūbe taip pat siejasi su šv. Pranciškaus Ksavero paveikslų aptaisais, datuojamais XVIII a. antra puse; Edmundas Laucevičius ir Birutė Rūta Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė, XV–XIX amžius*, 119, il. 62; 123, il. 66.

¹⁰² Vaidotų Šv. apaštalo Pauliaus Atsivertimo bažnyčios meninių ir kultūrinių vertybių inventorius. 2020 06 10. Inventorizaciją atliko Bažnytinio paveldo muziejaus darbuotojos Sigita Maslauskaitė-Mažylienė ir Rita Pauliukevičiūtė.

14. Dievo Motinos Ramin-
tojos Vilniaus Šv. Jono
bažnyčioje aptaisai, Vlado
Drėmos piešinys, 1935, in
*Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado
Drėmos archyvu*, Vilnius:
Versus Aureus, 2007, 13

Settings of the painting of
Our Lady of Consolation at
St. John's Church in Vilnius,
drawing by Vladas Drėma

laikančius angelėlius, kurių pasigedome Šv. Jono bažnyčios paveikslo aptaisų komplekte (jų jau nebūta ir 1935 m. Drėmos piešinyje) [14 il.]. Pastebėtina, kad angelėlių metalo apdirbimo stilius ir kokybė skiriasi nuo likusio aptaiso: greičiausiai jie senesni ir gan panašūs į vaizduojamus XIX a. paveikslo grafinėje kartotėje, publikuotoje Vilčinskio albume. Tad greičiausiai XX a. pradžioje iškaldintą metalo rūbų ir karūnų visumą paveiksle papildė senesni, kitam kūriniiui priklausę elementai (angelėliai). Atradę šį intriguojantį chronologinį nerišlumą, Vaidotų paveiksle turime fiksuoti dar vieną: Švč. Mergelės Marijos Paguodos altoriaus ant drobės tapytas paveikslas bažnyčios inventoriuje datuojamas XVIII amžiumi¹⁰³. Sunku analizuoti altoriuje kabančio, metalo aptaisų dengiamo, greičiausiai ne kartą atnaujinto atvaizdo tapybą, tačiau panašu, kad ant naujo audiniu aptraukto skydo buvo pritvirtintas XVIII a. Paguodos paveikslas kartu su dviem „relikviniais“, senesniais, galbūt kartu su juo atkeliavusiais angelėliais.

Ši prielaida paaiškina aukščiau cituotą Drėmos nusistebėjimą itin negrabia aptaiso uždengto atvaizdo tapyba, nes Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje aptaisų dengiamas paveikslas galėjo būti sukurtas kaip pakaitalas senajam atvaizdui. Lyg šiol nepavyko aptikti šaltinių, kurie leistų paaiškinti, kaip ir kodėl buvo padaryta tai, ką Drėma pavadino „paveikslo mistifikacija“. Vaidotų bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Paguodos atvaizdo akivaizdoje tai

103 Ibid.

galėtume įvardyti kaip savitą paveikslo padauginimą, pasitelkiant ne tik kartojimo, bet ir padalijimo, išskaidymo taktiką. Garsių paveikslų padauginimo atvejų, kai originalas ne įprastai pakartojamas, bet ir fiziškai padalijamas, išskaidant ir sumainant autentiškus ir kartotinius elementus, bažnytinės dailės istorijoje pasitaiko¹⁰⁴. Galbūt tai įvyko per 1888–1898 m. bažnyčios remontą, kaip teigia Drėma, nes Vaidotų bažnyčia baigta statyti iki 1901 m., ir Paguodos atvaizdas naujoje šventovėje greičiausiai nuo pat pradžių turėjo numatytą vietą ir svarbą. Paveikslas ne tik papuošė titulinį *Beatae Virginis Mariae Consolationis* altorių, bet ir atsinešė savą pamaldumo tradiciją: Vaidotų bažnyčioje paskutinį rugpjūčio mėnesio sekmadienį švenčiami Šv. Mergelės Marijos Paguodos atleidai¹⁰⁵.

Šiame tyrimo etape galime tik konstatuoti, kad Vaidotų bažnyčioje esantis Šv. Mergelės Marijos atvaizdas ne tik ikonografiškai, bet ir fiziškai (daiktiškai) susijęs su Vilniaus augustinų bažnyčios pagrindiniame altoriuje buvusiu titulinio Šv. Mergelės Marijos Paguodos atvaizdu, atitekusiui Šv. Jono bažnyčiai. Abu šie kūriniai – tai mišrūs XVIII a. ir XIX–XX a. elementų, originalų ir dublikatų dariniai. Lietuvos bažnytinės dailės istorijoje tai iškalbingas ir specialesnės kultūrologinės analizės vertas atvejis.

Aušros Vartų Dievo Motina augustinų bažnyčioje

Garsiajame Rusecko paveiksle *Lietuvaitė su verbomis* (1847) yra vieningas žinomas šios šventovės altorius fiksuojantis ikonografinis šaltinis. Įsižiūrėjus į pagrindinės kompozicijos fone dailininko perteiktą bažnyčios gilumos vaizdą, matyti didžiajame altoriuje kabėjusio Marijos paveikslo siluetas, blausūs jo ikonografinės struktūros kontūrai. Šiame paveiksle, kaip

104 Pavyzdžiui, panašiai padaugintas Krokuvos Laterano kanauninkų Dievo Kūno bažnyčios stebuklais garsėjęs Šv. Mergelės Marijos atvaizdas: originalas paliktas bažnyčios koplyčios altoriuje, o jo kopija su senuoju aptaisu pakabinta vienuolyne.

105 Papildomų klausimų kelia Baltosios Vokės bažnyčios kitame altoriuje esantis ant skardos tapytas Nukryžiuotojo paveikslas, įrėmintas analogiškais rokoko stiliaus rėmais, ir mažesnio formato (79 × 64) virš sakyklos pakabintas šv. Antano atvaizdas. Abu paveiksmai, kaip ir Šv. Mergelės Marijos Paguodos, datuojami XVIII amžiumi. Taigi XX a. pradžios bažnyčioje aptinkame kelių XVIII a. kūrinių kolekciją. Nežinia, ar visi trys paveiksmai priklausė tai pačiai bažnyčiai, tačiau aišku, kad visi trys tapybos kūriniai „atkeliavo“ iš senesnės, greičiausiai uždarytos šventovės. Beje, Vilniaus augustinų bažnyčios vizitacijos aktuose minima, kad viename iš altorių viršutinėje kondignacijoje kabo šv. Antano paveikslas. Tad galimas dalykas, jog tai tas pats anksčiau Šv. Mergelės Marijos Paguodos bažnyčioje buvęs kūriny.

15. Kanutas Ruseckas, *Lietuvaitė su verbomis*,
1847, drobė, aliejus, 45 × 34, LNDM,
Inv. Nr. Ap 110, T 2037

Kanuty Rusiecki, *Lithuanian Girl with Palm
Sunday Fronds*, oil on canvas, 1847

16. Kanutas Ruseckas, paruošiamasis piešinys
Verbų šventei, XIX a. pr., kalkė, 415 × 28,
 LMAVB RS, f. 320, b. 1604

Kanuty Rusiecki, preparatory drawing for *The
 Festival of Palm Sunday Fronds* (early 19th c.),
 tracing paper

ir jo pirminiuose eskizuose ir kartotėse (G-1843; G-2430), akivaizdu, kad altoriniame paveiksle Švč. Mergelė vaizduota analogiškai kaip Aušros Vartų Dievo Motina [15, 17 il]. Tai pastebėjo ir Drėma, teigdamas, jog Švč. Mergelė Marija Rusecko kūrinyje pavaizduota:

frontaliai, iki juosmens, kompaktiško silueto, be kūdikėlio ant rankų. Jos rankos yra iškištos iš po apsiausto su platokais rankogaliais, o plaštakos sukryžiuotos ant krūtinės <...> Jos galvą puošė karūna su spinduliais.¹⁰⁶

Remdamasis šia vizualiąja informacija meno istorikas rašė, kad augustinų bažnyčios altorių greičiausiai puošė Aušros Vartų ikonografijos atvaizdas. Anot Drėmos, Rusecko kūrinys:

nėra jo [t. y. Rusecko, – T. R.] improvizuotas paveikslas, o visiškai patikimas. Taigi, originalus Marijos Paguodos paveikslas neturi nieko bendra nei su A. Fridricho 1911 m. reprodukuotu atvaizdu [t. y. su Vilčinskio albumo Paguodos Šv. Jono bažnyčioje kartotė, – T. R.], nei su 1968 m. paliktu ir perimtu Šv. Jono bažnyčioje pakaitalu.¹⁰⁷

Ši gluminanti mintis verta specialesnio dėmesio, aprėpiant kiek platesnį Rusecko kūrinių kontekstą. Tarp išlikusių dailininko paruošiamųjų eskizų minėtam Verbų sekmadienio sceną vaizduojančiam paveikslui sutinkamas piešinys, kur bažnyčios pagrindiniame altoriuje fiksuojamas Hodegetrijos ikonografinio tipo Dievo Motinos atvaizdas. Šio eskizo kompozicija, lyginant su galutiniu paveikslo variantu, kiek kitokia, pirmame plane – ne mergaitė, stovinti prie bažnyčios įėjimo, bet šventinantis tikinčiuosius kunigas, už jo centriškai įkomponuotos figūros, pro plačiai atvertas duris matyti bažnyčios didysis altorius, o jame – keliais štrichais pavaizduota spindulių apgaubta Marijos figūra su angelėlių prilaikoma karūna ir viena skubria linija užfiksuotu ant rankų laikomu Kūdikiu Jėzumi [16 il.]. Eskize keliomis linijomis paženklinta Hodegetrijos atvaizdo visuma, su visą figūrą gaubiančiais spinduliais ir angelėlių laikoma karūna, artima aukščiau aptartam Vilčinskio albume, o vėliau ir Fridricho bei kituose leidiniuose

106 Drėma, *Šv. Jono bažnyčia*, 205.

107 Ibid.

17. Kanutas Ruseckas,
paruošiamasis piešinys
Verbų šventei, XIX a.
pr., kalkė, LMABV RS,
f. 320, b. 1612 1r

Kanuty Rusiecki,
preparatory drawing
for *The Festival of Palm
Sunday Fronds* (early
19th c.), tracing paper

publikuotam Švč. Mergelės Marijos Paguodos atvaizdo variantui¹⁰⁸. Galima daryti prielaidą, kad tai vienas ankstyviausių ir vėliau nebevystytų būsimo paveikslu paruošiamųjų piešinių. Kituose eskizuose ir galutiniame tapytame paveiksle atsisakyta kunigo centre ir daugybės maldininkų figūrų. Garsiajame Rusecko paveiksle vaizduojama šalia įėjimo į bažnyčią su verbomis stovinti mergaitė, o šventovės gilumoje pagrindiniame altoriuje – Aušros Vartų ikonografinio tipo atvaizdas. Kyla klausimas, ar Aušros Vartų kartotė augstinių bažnyčios altoriuje visgi turi istorinį pagrindą, ar sietina vien su

108 Kanutas Ruseckas, Paruošiamasis piešinys *Verbų šventei*, XIX a. pr., kalkė, 415 × 28 cm, LMABV RS 320-1604. Dėkoju VDA menotyros doktorantei Vaidai Ragėnaitei, kuri pirmoji į tai atkreipė dėmesį ir pasidalijo.

dailininko kūrybine intencija, asmeniškai aktualiu ryšiu su jo paties restauruotu¹⁰⁹ ir galbūt kopijuotu Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdu. Šiame kontekste verta paminėti Kanuto Rusecko laišką sūnui Boleslovui, rašytą 1854 m. spalio 5 d., jame minimas augustinų bažnyčios uždarymas, paskutinės pamaldos, tikinčiųjų ašaros, tačiau nepateikiama jokių duomenų apie didžiąjame altoriuje esantį paveikslą, jo ikonografiją¹¹⁰. Bažnyčios istoriją populiariai pateikiančiame animaciniame filmuke¹¹¹ dailininko laiško citata apie paskutines pamaldas bažnyčioje literatūriškai išplėtota, įvardijant, kad joje buvęs Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu Jėzumi atvaizdas, tačiau jokio konkretesnio šio paveikslo apibūdinimo minėtame Rusecko laiške nėra. Taigi per paskutines pamaldas Savičiaus gatvėje tikintieji galėjo melstis ne prie senojo Marijos Paguodos, bet prie Aušros Vartų atvaizdo.

Galimas dalykas, kad vykstant vienuolyno ir bažnyčios uždarymo procesams, pagrindinį Švč. Mergelės Marijos Paguodos altorių kartu su brolija iškėlus į Šv. Jono bažnyčią, jo vietą užėmė kultinio Aušros Vartų paveikslo kartotė. Kada ir kaip tai įvyko, sunku atsakyti. Šv. Jono bažnyčios inventoriuje, rašytame 1844–1857 m., fiksuojama naujo titulo Švč. Mergelės Marijos Paguodos koplyčia, to paties pavadinimo altorius ir paveikslas¹¹², atkelti iš Savičiaus gatvės šventovės. Mykolas Juozapas Romeris savo dieno-raštyje liudija, kad dar 1844 m. jo lėšomis buvo padarytas atnaujintas įrašas virš Paguodos atvaizdo. Jis cituoja išsamesnę pranašo Jeremijo citatą nei kiti įrašą fiksavę autoriai (*convertam luctum eorum i gaudium et consolabor eos*), be to, pažymi, kad tekstas virš paveikslo sunkiai įskaitomas iš toli, nes raidžių paauksavimas apsitrynęs, todėl raidės buvo naujai pritvirtintos ant atskiro mėlynai dažyto kartušo¹¹³. Kitame 1846 m. birželio 14 d. laiške Romeris

109 Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios ir Aušros Vartų koplyčios restauravimo darbai vyko 1833–1838 m. Tuo metu Ruseckas restauravo Šv. Teresės bažnyčios freskas, Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslą, taip pat nutapė ir tris naujus altorinius paveikslius basųjų karmelitų bažnyčiai; Vladas Drėma, *Kanutas Ruseckas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996), 133–134; *Lietuvos dailininkų žodynas, 1795–1918* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012), 339.

110 Kanuto Rusecko laiškas. Laiškas sūnui Boleslovui 1854 m. spalio 5 d., LVIA, f. 1135, ap. 19, b. 15, l. 59v.

111 „XIX a. K. Rusecko laiškas sūnui apie Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčią“, <https://www.youtube.com/watch?v=MrWj7qnIkfM>.

112 Wizyta kościoła Achipresbiterialnego Parafialnego Wilenskiego S. Jana, 1844–1857, LMA-BV RS, f. 255, b. 629, l. 2 a.

113 Dzienniki Michała Józefa Römery, t. 3, 1842–1844, l. 146, BJ III 8689, <http://polona.pl/item/42527947>.

rašo, kad pats meldėsis prie Švč. Mergelės Marijos Paguodos paveikslo augustinų bažnyčioje¹¹⁴. Vadinasi, dar 1846 m. senasis Dievo Motinos atvaizdas kabėjęs altoriuje. Galima prielaida, kad 1844 m. atnaujinant didįjį altorių vietoj Paguodos paveikslą uždengiančio šv. Jono Kentiečio buvo įtaisyta Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdo, kurio populiarumas tuo metu buvo ypač išaugęs, kartotė. Tokiu atveju Ruseckas nutapė pagrindiniame altoriuje pakabintą Aušros Vartų atvaizdą, uždengiantį senąjį Paguodos paveikslą.

1852 m. panaikinus augustinų konventą ir brolijas perkėlus į Šv. Jono bažnyčią, Savičiaus gatvės šventove iki 1854 m. uždarymo rūpinosi karmelitai¹¹⁵. Galimas dalykas, kad nuo 1844 m. tituliniam paveiksliui uždengti naudotas Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas po 1852 m., Paguodos paveikslą perkėlus į Šv. Jono bažnyčią, tapo pagrindine ir vienintele didžiojo altoriaus puošmena. Šiame kontekste iškalbingas liudijimas apie 1919 m. laikinai katalikams sugrąžintos Švč. Mergelės Marijos Paguodos bažnyčios interjerą: 1935 m. spalio 10 d. vizitacijos akte į spausdintos anketos klausimą „Qualis imago principalis altaris?“ atsakyta: „B. Virg. Mariae Ostrabramska“¹¹⁶. Vadinasi, atsikūrusios bažnyčios pagrindiniame altoriuje kabėjo Aušros Vartų Dievo Motinos titulo atvaizdas. Greičiausiai tai buvo tas pats nuo XIX a. 5 deš. bažnyčios altoriuje kabėjęs paveikslas, nes XIX a. stačiatikiai Aušros Vartų Dievo Motiną laikė stačiatikiškos kilmės, dar Algirdo laikais iš Chersono parsigabenta ikona, ir galėjo naudoti savo liturgijoje¹¹⁷. Kita vertus, sprendimą atsikūrusios katalikų bažnyčios didįjį altorių papuošti Aušros Vartų atvaizdu galėjo lemti ir tikinčiųjų atmin-tis, kurią palaikė ir Rusecko sukurtas paveikslas *Lietuvaitė su verbomis* ir jį

114 „W Sobotę d. 15 na Mszą S. modlilem się przed Obrazem N. Matki Pocieszenia w kosciole XX. Augustynow“, *Dzienniki Michała Józefa Römera*, t. 4, 1845–1848, l. 99, BJ III 8689, <http://polona.pl/item/42527948>. Dėkoju dr. Rūtai Janonienei, pasidalijusiai šia informacija ir šaltinio nuorodomis.

115 [Rūta Janonienė], „Vilniaus buvęs augustinų vienuolynas ir Švč. Mergelės Marijos Ramin-tojos bažnyčia“, in *Vienuolynų vadovas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1998), 265; [Adam Honory Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach. Przez Jana ze Sliwina* (Wilno: Drukarnia A. Marcinowskiego, 1865), 94.

116 Švč. Mergelės Marijos Paguodos bažnyčios vizitacijos aktas, sudarytas klebono P. Macevičiaus, patvirtintas Vilniaus arkivyskupo metropolito Jalbrzykowskio, LMABV RS, f. 318, b. 9616.

117 Plačiau apie Aušros Vartų Dievo Motinos kaip stačiatikiškos ikonos legendą žr.: Kalamaj-ska-Saeed, *Ostra Brama w Wilnie*, 78, 127; Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014), 271–276.

populiarinusios grafinės kopijos¹¹⁸. Galimas dalykas, kad ir pats bažnyčios titulas savitai „prišaukė“ gailestį ir paguodą spinduliuojantį Aušros Vartų Dievo Motinos pavidalą. Tad, XX a. laikinai atsikūrus katalikų bažnyčiai, į jos pagrindinį altorių buvo sugrąžinta tai, kas buvo dar XIX a. viduryje.

Išvados

Straipsnyje, remiantis XIX a. vizitacijos aktais, pateikta Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos (Ramintojos) bažnyčios altorinių paveikslų ikonografijos panorama, leidžianti įsivaizduoti paveikslų tematiką, buvusias vietas altoriuose, atvaizdų teminio derinimo principus.

Altorinių paveikslų ikonografija atspindi augustinų dvasingumo tradiciją (šv. Augustino, šv. Monikos, šv. Mikalojaus Tolentiečio, šv. Tomo, šv. Teklės atvaizdai) ir kartu atliepia bendrąsias XVIII a. antros pusės bažnytinės dailės tematikos tendencijas, reprezentuodama šv. Joną Nepomuką, šv. Antaną Paduvietį, šv. Petrą ir kitus šventuosius, sutinkamus daugelyje šiuo laikotarpiu įrengtų Vilniaus bažnytinių interjerų.

Vystant Vlodo Drėmos įžvalgas, straipsnyje iškelta prielaida, kad Švč. Mergelės Marijos Paguodos atvaizdas, perkeltas į Šv. Jono bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčią, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo „padalytas ir padaugintas“, tapybinė jo dalis kartu su aptaisų fragmentais atiteko Vaidotų (Baltosios Vokės) Šv. apaštalo Pauliaus Atsivertimo bažnyčiai, o likusiems aptaisams ant skydo buvo pritaikytas kitas to paties ikonografinio Hodegetrijos tipo paveikslas.

Ieškant atsakymo į kitą Vlodo Drėmos formuluotą klausimą apie Kanuto Rusecko paveiksle *Lietuvaitė su verbomis* (1847) fiksuotą Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdą, nustatyta, kad garsiajame kūrinyje dailininkas pavaizdavo ne įsivaizduotą ir „virtualiai“ perkeltą Aušros Vartų atvaizdą, bet iš tiesų Švč. Mergelės Marijos Paguodos altoriuje kabėjusią Aušros Vartų Dievo Motinos kartotę. Iki 1852 m. ji tarnavo kaip pagrindinio Paguodos altorinio paveikslo uždanga, o vėliau, pastarąjį perkėlus į Šv. Jono bažnyčią, liko didžiajame altoriuje.

118 Žr.: Drėma, Kanutas Ruseckas, 177.

Rankraštiniai šaltiniai

- Aleksandro Holownios testamentas, 1769 07 18. LMAVB RS, f. 151, b. 1172, l. 2.
- Baltosios Vokės parapijos bažnyčios vizitacijos aktas, 1930. LMAVB RS, f. 318, b. 12005.
- , 1934. LMAVB RS, f. 318, b. 12006.
- , 1938. LMAVB RS, f. 318, b. 12007.
- Duomenys apie Vilniaus miesto dekanato brolijas, 1868. LVIA, f. 604, ap. 1, b. 117, l. 289–294.
- Kanuto Rusecko laišakai. Laiškas sūnui Boleslovui 1854 m. spalio 5 d. LVIA, f. 1135, ap. 19, b. 15.
- Lietuvos Brastos augustinų rankraštinė knyga. LNB RS, f. 90, b. 404.
- Marijos Paguodos arkibrolijos 1807 m. rugpjūčio 29 d. kvitas su antspaudu. LMAVB RS, f. 273, b. 1553.
- Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios vizitacijos aktas, sudarytas klebono P. Macėvičiaus, patvirtintas Vilniaus arkivyskupo metropolito Jalbrzykowskio. LMAVB RS, f. 318, b. 9616.
- Patent Bractwa Świętey Tekli Panny i Męczeniczki calemu Zakonu XX. Augustianow Eremitow z wyroku S. Stolicy Apostolskiey Sluzącego. LMAVB RS, f. 273, b. 603.
- Susirašinėjimo dokumentai dėl Vilniaus Šv. Pano Marijos Ramintojos bažnyčios remonto 1925–1938. KPC, f. 22, ap. 1, b. 69.
- Vaidotų Šv. apaštalo Pauliaus Atsivertimo bažnyčios meninių ir kultūrinių vertybių inventorių. 2020 06 10. Inventorizaciją atliko Bažnytinio paveldo muziejaus darbuotojos Sigita Maslauskaitė-Mažylienė ir Rita Pauliukevičiūtė.
- Vilniaus Šv. Jono bažnyčios vizitacija, 1844–1857. LMAVB RS, f. 255, b. 629, l. 2.
- Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios rekonstrukcijos į Šv. Andriejaus cerkvę byla, 1857–1859. LVIA, f. 604, ap. 1, b. 6704.

- Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijos prie Vilniaus augustinų bažnyčios byla. LVIA, f. 604, ap. 1, b. 6697.
- Vilniaus Dievo Motinos Ramintojos bažnyčios karo metu patirtų nuostolių apžiūros aktas, 1946 01 24. LMAVB RS, f. 318, b. 15596.
- Vilniaus augustinų bažnyčios inventorių, 1808. LVIA, f. 601, ap. 1, b. 6690.
- Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1820. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671.
- Vilniaus augustinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1830. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777.
- Vilniaus Šv. Jono bažnyčios vizitacijos aktas, 1844. LMAVB RS, f. 255, b. 629.
- Zahorski, Władisław. „Kościoł Najśw. Panny Maryi Poczeszenia ks. Augustynów w Wilnie“. LVIA, f. 1135, b. 8, l. 263–270.
- Dzienniki Michała Józefa Römera. T. 3, 1842–1844. BJ III 8689. <http://polona.pl/item/42527947>.
- Dzienniki Michała Józefa Römera. T. 4, 1845–1848. BJ III 8689. <http://polona.pl/item/42527948>.

Spausdinti šaltiniai

- [Dryjacki, Fulgenty]. *Skarb zywota y krwie Jezusa Pana z oycow ss. w ofierze mszy s. Złożony [...]: obiasnienie Bractwa Pocieszenia Przenayświętszey Maryey Panny*. Wilno: druk. Akad. Soc. Iesu, 1682. <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=36668&language=pl>.
- . *Thesaurus sacratissimae vitae passionis practiosissimi sanguinis D. n. Iesu Christi in augustissimo Missae sacrificio depositus*. Vilnae, 1682.
- [Geszka, Piotr]. *Zródło Łask Nieprzebrane Odpustow od Świętey Stolicy Apostolskiey nadanych Arcy-Bractwu Pocieszenia Nayswięt-*

- szej Maryi Panny, Dla Duchownego pożytku Wszystkich nabożnych Sług Maryi, z rożnemu Nabożeństwu Przekładami, czyli Uwagami z Żywotów SS. Páńskich którzy nabożnie niegdyś Pasek Máryáński nosili Pod Protekcyą Wielmożnego Imci X. Andryana Kazimierza na Lgocie Lgockiego, Kancelarza Katedralnego Inflandzkiego, Proboszcza Bochenskiego, Gałuszowskiego Plebana &c.&c. Otworzone. Krakow, 1766. <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?cid=139362740&uid=139019531>.
- [Kluziewicz, Anastazy]. *Moc nierozzerwana siedmiu zbawiennych więzów w pasku rzemieennym Przenajświętszej Maryey pocieszenia zawarta: żądze ciała y skłonne do złego zmysły ludzkie niewiedomie wiążąca y od siedmiu śmiertelnych grzechów utrzymująca siostram y braci paska rzemieennego, w świątobliwych tegodziennych uwagach, oraz z powinnościami brackimi y indulgencjami od S. Stolicy Apostolskiej pozwolonemi / przez W. X. Anasztazego Kluziewicza Augustyniana, s. Teologii bakałarza y professora, prowincyi Wizytatora, a natenczas archikonfraternii pocieszenia Przenajświętszej Maryi dyrektora, do druku podana.* Kraków: drukarz nieznany, 1718.
- Vilčinskis, Jonas Kazimieras. *Vilniaus albumas* / Jan Kazimierz Wilczyński. *The Vilnius Album.* Sudarė Diana Steikuvienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2021.
- Literatūra**
- Dangaus miestas. *Vilniaus vienuolynų palikimas Bažnytinio paveldo muziejuje.* Sudarė Dalia Vasiliūnienė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2020.
- Drėma, Vladas. *Kanutas Ruseckas.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996.
- . *Šv. Jono bažnyčia.* Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997.
- . *Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado Drėmos archyvų.* Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Fridrich, Alojzy. *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce.* T. 4. Kraków: Wyd. Tow. Jez., 1911.
- Gidžiūnas, Viktoras. „Augustinjonai Lietuvoje“. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 4. Roma, 1968: 305–319.
- Gudynas, Pranas, Petras Juodelis, Stasys Pinkus ir Pranė Svičiulienė. *Paveikslų galerija.* Vilnius: Mintis, 1968.
- Janonienė, Rūta. „Architektūrinis ansamblis“. In *Kultūrų kryžkelė. Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas*, 211–223. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.
- . *Jonas Rustemas.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.
- [Janonienė, Rūta]. „Vilniaus buvęs augustinų vienuolynas ir Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčia“. In *Vienuolynų vadovas*, 263–266. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1998.
- Jovaiša, Liudas. „Šv. Augustinų (eremitų) ordinas / Ordo (Eremitarum) S. Augustini (OSA)“. In *Dangaus miestas. Vilniaus vienuolynų palikimas Bažnytinio paveldo muziejuje*, 277–280. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2020.
- Kałamajska-Saeed, Maria. *Ostra Brama w Wilnie.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo naukowe, 1990.
- Katilius, Algimantas. „Bažnytinų brolių uždarymas Vilniuje XIX a. viduryje“. *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis.* T. 10. Vilnius, 2017: 113–130.
- [Kirkor, Adam Honory]. *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach. Przez Jana ze Sliwina.* Wilno: Drukarnia A. Marcinowskiego, 1865.
- Knapiński, Ryszard. *Titulus ecclesiae. Ikonografia wezwań współczesnych kościołów katedralnych w Polsce.* Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1999.

- „Kościół św. Martina“. In *Katalog zabytków sztuki. Warszawa. Stare Miasto*. Cz. 1, pod red. Jerzego Z. Łozińskiego i Andrzeja Rottermunda. Warszawa: Wyd. Artystyczne i filmowe, 1993.
- Kraszewski, Józef Ignacy. *Wilno. Od początków do Roku 1750 przez J. I. Kraszewskiego*. T. 2. Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840.
- Laucevičius, Edmundas ir Birutė Rūta Vitkauskienė. *Lietuvos auksakalystė, XV–XIX amžius*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*. T. 1. Tapyba. Skulptūra. Grafika. Sudarė Dalia Tarandaitė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003.
- Lietuvos dailininkų žodynas, 1795–1918*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
- Litak, Stanisław. *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1996.
- Moisan-Jabłońska, Krystyna. *Obrazowanie wal-ki dobra ze złem*. Ser. Polska sztuka kościelna. Tematy i symbole, t. 3. Kraków: Universitas, 2002.
- Moisan, Krystyna S. i Beata Szafraniec. *Maryja Orędowniczka wiernych*. Warszawa: Akademia Teologii katolickiej, 1987.
- [Nowakowski, Edward Zygmunt] Wacław z Sulgostowa X. *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne*. Kraków: druk W. L. Anczyca i Spółki, 1902.
- Paknys, Mindaugas. *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013.
- Pavilionis, Girėnas. *Vėlyvojo baroko vargondirbystės menas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vargonų paveldo centras, 2013.
- Račiūnaitė, Tojana. *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- Santarelli, Giuseppe. „Litania loretańska w historii i sztuce“. In *Litania loretańska*. Ed. G. Basadonna, G. Santarelli. Warszawa: Werbinum, 1999.
- Skrinskas, Robertas Gedvydas. *Pilgrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas*. Kaunas: Judex, 1999.
- Šinkūnaitė, Laima, Rima Valinčiūtė-Varnė, Vaida Kamuntavičienė ir Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė. *Kauno Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika*. Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008.
- Šinkūnaitė, Laima. *Kelionė į Ramybės kalną. Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailės ikonografija*. Vilnius: Versus aureus, 2014.
- Tarandaitė, Dalia. „Nežinomas Lietuvos dailininkas. Šv. Petras“. In *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia. Lietuvos tūkstantmečio programos ir jubiliejinių 2000 metų parodos katalogas*. T. 1, 134–135. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003.
- Uth, Grzegorz. *Szkic historyczno-biograficzny z konu augustiańskiego w Polsce*. Kraków: Nakł. OO. Augustjanów w Krakowie, 1930.
- Vaišnora, Juozas. *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1958.
- Witkowska, Aleksandra. *Titulus Ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1999.
- Z dawna Polski Tyś Królowa. Koronowan wizerunki Matki Bożej 1717–1996*. Szymanów: Siostry Niepokalanki, 1996.
- Zumkeller, Adolar. *Sens i duch Reguly św. Augustyna*. Kraków, 1994.
- „XIX a. K. Rusecko laiškas sūnui apie Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčią“. <https://www.youtube.com/watch?v=MrWj7qnIkfM>.

Santrumpos

BJ – Krokuvos Jogailos universiteto biblioteka

LVIA – Lietuvos valstybinis istorijos archyvas

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos

Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

VUB RS – Vilniaus universiteto Rankraščių
skyrius

Summary

The Names of Vanished Shapes. The Iconographic Features of the Altarpieces at the Vilnius Augustinian Church

Tojana Račiūnaitė

Keywords: Church of Our Lady of Consolation (Blessed Mary the Comforter) in Vilnius, Vilnius Augustinian eremites, altarpieces of the Church of Our Lady of Consolation in Vilnius, 18th-century church painting in Lithuania, confraternities of the Blessed Virgin Mary in Lithuania, Kanuty Rusiecki, Vladas Drėma.

The article explores the altarpieces in the Church of Our Lady of Consolation in Vilnius. Drawing insights from 19th-century visitation documents, it provides a comprehensive understanding of the iconography of the altarpieces, presenting the themes of the paintings, their original placement on the altars, and the principles governing the thematic combination of images. The research reveals that the iconography of the altarpieces aligns with Augustinian spirituality, featuring depictions of St. Augustine, St. Monica, St. Nicholas of Tolentine, St. Thomas, and St. Thecla. Simultaneously, it responds to broader thematic trends in 18th-century church art, incorporating saints like St. John Nepomucene, St. Anthony of Padua, and St. Peter, commonly found in many Vilnius church interiors from that period.

A particular emphasis in this research is placed on the titular painting of Our Lady of Consolation, situated on the high altar. This painting serves as the focal point of the Marian cult cultivated by the Vilnius Augustinians, a work of a complex and multi-layered nature, which combines painting, metal settings, and other embellishments, and a larger phenomenon that includes various later replicas. Building on the insights of Vladas Drėma, the author of the article proposes a hypothesis that the image of Our Lady of Consolation, relocated to the Chapel of St. Stanislaus Kostka in St. John's Church after 1852, underwent a process of "division and multiplication" in the late 19th and early 20th centuries. The painting part, along with fragments of the settings, potentially found their way to the Church of the Conversion of St. Paul in Vaidotai (Baltoji

Vokė). Additionally, another Hodegetria-type painting was likely mounted on the base, adapting it to the remaining settings. The article also addresses a question raised by Drėma regarding the image of Our Lady of the Gate of Dawn in Kanuty Rusiecki's painting *Lithuanian Girl with Palm Sunday Fronds* (1847), proposing that a work with this iconography was indeed a painting that concealed the image of Blessed Mary the Comforter in the high altar after the 1844 renovation.